

Εισαγωγή

Η φιλοσοφία και τα ερωτήματά της

Πώς δημιουργήθηκε ο κόσμος; Γιατί εξαφανίζεται ο ήλιος, ενώ είναι μεσημέρι; Πώς γνωρίζουμε; Έχει όρια η γνώση μας; Τι είμαι; Από πού έρχομαι και πού πηγαίνω; Τι είναι καλό και τι κακό; Ποια λογής ζωή πρέπει και μπορώ να ζήσω, για να ευτυχίσω; Ποια είναι η ιδανική κοινωνία και πώς θα φτάσουμε σε αυτήν; Ποιο είναι το άριστο πολίτευμα; Υπάρχει κάτι που κυβερνά τον κόσμο και τη ζωή μου –θεός, μοίρα ή τύχη; Ποιο είναι το νόημα της ζωής;

Όλα αυτά είναι ερωτήματα που τίθενται από τους πρώτους Έλληνες φιλοσόφους στα παράλια της Ιωνίας (6ος αι. π.Χ.) έως σήμερα. Είναι ερωτήματα που ίσως τα θέτει κάθε άνθρωπος στη ζωή του, αν και συνήθως τα παραμερίζει τρέχοντας στις καθημερινές ασχολίες της «πραγματικής» ζωής του, είτε τα έχει απαντήσει είτε όχι· ωστόσο τα διατυπώνει πλέον σπάνια –είτε γιατί έχει απογοητευθεί από τις απαντήσεις που έχουν δοθεί ή από την έλλειψη απαντήσεων είτε γιατί πιστεύει ότι δεν υπάρχει πλέον καιρός ή πολυτέλεια για τέτοια ερωτήματα.

Κι όμως, ένας αρχαίος φιλόσοφος, ο Επίκουρος, μας προτρέπει εξακολουθητικά: να μην αργοπορούμε να φιλοσοφήσουμε, όσο είμαστε νέοι, και, όσο μεγαλώνουμε, να μην σταματάμε να φιλοσοφούμε. Γιατί; Διότι «κανένας δεν είναι ανώριμος ούτε υπερώριμος για ό,τι φέρνει υγεία στον νου και στην ψυχή». Ολόκληρη η αρχαία φιλοσοφία μοιάζει να συμφωνεί σε αυτό: η φιλοσοφία είναι μια δραστηριότητα, θεωρητική και πρακτική, που έχει σκοπό και μπορεί να οδηγήσει τον άνθρωπο σε μια ζωή άξια να την ζήσει, με μια λέξη, στην *εὐδαιμονία*.

Ο σκοπός της φιλοσοφίας είναι απλός και ξεκάθαρος: με κείμενα, διδασκαλία, διάλογο και ζωντανά παραδείγματα, υπόσχεται να προσφέρει στον άνθρωπο την ώθηση και τους τρόπους να ζήσει μέσα σ' αυτόν τον κόσμο μια στοχαστική ζωή, την τελειότερη (γι' αυτό και την ονομάζουν «θεϊκή» ζωή) που μπορεί να κατακτήσει ο άνθρωπος με άσκηση, πνευματική και σωματική. Η φιλοσοφία στην αρχαία Ελλάδα δεν είναι ποίηση, θρησκεία ή επιστήμη· αλλά έχει στοιχεία από κάθε διανοητική δραστηριότητα της εποχής εκείνης, χωρίς να ταυτίζεται ή να υποτάσσεται σε καμία. Από τη γέννησή της διεκδικεί την αυτονομία της: το δικαίωμά της να δίνει τις δικές της απαντήσεις σε ερωτήματα παλιότερα από την ίδια και να θέτει καινούργια ερωτήματα για τον κόσμο και τον άνθρωπο.

Μιλώντας για τη φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων δεν μιλάμε απλώς για μια ιστορική περίοδο ενός πνευματικού φαινομένου, αλλά για την περίοδο στην οποία γεννήθηκε αυτό το φαινόμενο. Τότε, στην Ελλάδα της αρχαϊκής και της κλασικής εποχής, είναι που τίθενται για πρώτη φορά τα φιλοσοφικά ερωτήματα για τον κόσμο και για τον άνθρωπο. Τότε είναι που παλαιότερα σχετικά ερωτήματα του καθημερινού ανθρώπου για τη θρησκεία και τη μυθολογία γίνονται αντιληπτά ως φιλοσοφικά ερωτήματα και που καινούργια ερωτήματα διευκρινίζουν, συνεχίζουν ή και ξεπερνούν τα παλαιότερα. Έτσι, πρέπει να καταλάβουμε τη ρήξη και τη συνέχεια της φιλοσοφίας με άλλους κοινωνικούς χώρους που και αυτοί προσπαθούσαν να απαντήσουν σε βασικά ερωτήματα για την πραγματικότητα: τη μυθολογία, τη θρησκεία, την ποίηση, τη ρητορική, την πολιτική.

Η γένεση

Τι ήταν η αρχαία φιλοσοφία;

Όταν μιλάμε για την αρχαία ελληνική φιλοσοφία, πρέπει να έχουμε στον νου μας μία πολύ μεγάλη χρονική περίοδο που εκτείνεται από τον 6ο π.Χ. έως τον 6ο μ.Χ. αιώνα. Σε αυτούς τους δώδεκα αιώνες σκέψης, δεν είναι πάντα εύκολο να εντοπίσουμε κάτι που να ενοποιεί όλα αυτά που ονομάζουμε φιλοσοφία. Ποια σχέση έχει η πρακτική σοφία του Μιλήσιου Θαλή στον 6ο αι. π.Χ. με την ογκώδη σχολιαστική συγγραφική παραγωγή του πλατωνικού Πρόκλου στον 5ο αι. μ.Χ.; Η ανατρεπτική και προκλητική συμπεριφορά των περιπλανόμενων Κυνικών με τον αναχωρητισμό άλλων ελληνιστικών φιλοσόφων; Τα θαύσματα προφητικής σχεδόν ενόρασης του Ηράκλειτου με τις συστηματικές λογικές πραγματείες του Αριστοτέλη; Είναι, χωρίς υπερβολή, τεράστια η ποικιλία του φιλοσοφικού στοχασμού, ως προς τη φύση του, τα αντικείμενά του, τη μέθοδό του, τους τρόπους έκφρασής του, τον ρόλο του στην εκπαίδευση και στην κοινωνία, τα ερωτήματά του και φυσικά τις απαντήσεις του.

Οι βασικές
διαφορο-
ποιήσεις

φυσιοκρατία
αιτιοκρατία
τελολογία

φύση
πολίτης
κοσμοπολίτης

Στο πεδίο των φιλοσοφικών θεωριών οι μεταβάσεις και οι ρήξεις είναι πολλές, χωρίς να είναι πάντοτε οριστικές ή απόλυτες. Από τον μετασχηματισμό των μυθολογικών και θεολογικών αφηγήσεων φτάσαμε στις φυσιοκρατικές εξηγήσεις των Προσωκρατικών και των ατομικών φιλοσόφων –χωρίς ποτέ το παράλογο, το μυστήριο ή το αίτημα της υπέρβασης του αισθητού κόσμου να εγκαταλείψουν την ίδια την πνευματική ή καθημερινή ζωή. Από τις υλιστικές, μηχανιστικές και αιτιοκρατικές εξηγήσεις της γέννησης και της λειτουργίας του κόσμου περάσαμε στις τελολογικές ερμηνείες του πλατωνισμού και του αριστοτελισμού, που προϋποθέτουν ότι το σύμπαν έχει σκοπό και κάποιου είδους δημιουργό ή «κινητή». Από την ορθολογική ενασχόληση με τη φύση και τα φυσικά φαινόμενα οδηγηθήκαμε στο ίδιο το ον που ρωτά για τη φύση, στον άνθρωπο που αποτελεί μέρος της φύσης αλλά και της εκάστοτε πολιτείας και που διερωτάται για τον εαυτό του ως πολίτη, ειδικά όταν ζει την πιο ευτυχή πολιτική στιγμή της αρχαιότητας, την Αθηναϊκή Δημοκρατία. Από τη βεβαιότητα του ατόμου για την ενδοκοσμική ευτυχία στο πλαίσιο μιας πόλης καταλήξαμε, στα ελληνιστικά χρόνια, στην αγωνία και την ανασφάλειά του, στη στροφή προς τον κοσμοπολιτισμό ή στην καταφυγή σε μια απρόσβλητη εσωτερικότητα, στην ακρόπολη του εαυτού του.

Οι ίδιοι οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι είναι πολύ διαφορετικοί μεταξύ τους: οι φυσικοί φιλόσοφοι (σοφοί, ποιητές, αριστοκράτες), οι επαγγελματίες σοφιστές, η κλασική τριάδα του δαιμόνιου Σωκράτη, του διαλεκτικού Πλάτωνα και του πανεπιστήμονα Αριστοτέλη, οι πρακτικοί φιλόσοφοι της αταραξίας και της απάθειας αλλά και οι θηρευτές της ηδονής στην ελληνιστική εποχή, οι πλανόδιοι φιλόσοφοι και οι θεραπευτές, οι εμπνευσμένοι ή οι άνευροι καθηγητές των φιλοσοφικών σχολών, οι μυστικιστές και θεουργοί στην ύστερη αρχαιότητα. Είναι περίεργοι και αλλόκοτοι άνθρωποι, όπως τους σατιρίζουν συγγραφείς σαν τον Αριστοφάνη και τον Λουκιανό. Κάθε κοινωνικής και φυλετικής καταγωγής, άνδρες οι περισσότεροι αλλά σταδιακά και γυναίκες, είναι σχεδόν άτοποι, καθώς συχνά έρχονται σε ρήξη με τις συνήθειες και τη συμπεριφορά των μη φιλοσόφων, ηγεμόνων ή καθημερινών ανθρώπων. Ασκώντας οι ίδιοι καθημερινά τη φιλοσοφία ως άθλημα αυτογνωσίας και ως μελέτη ζωής ή θανάτου, αυτό που προβάλλουν είναι το, ανοίκειο στους πολλούς, ιδεώδες του σοφού, του εραστή της σοφίας, μιας (θεϊκής) κατάστασης τελειότητας –όποια χαρακτηριστικά κι αν δίνουν στην τελειότητα.

Τα φιλοσοφικά ερωτήματα του Έλληνα ανθρώπου (που αποτελεί μια χρήσιμη ιστορική αφαίρεση) παραλλάσσουν συγχρονικά και διαχρονικά, όπως και ο χώρος και τα πολιτικά καθεστώτα μέσα στα οποία εκφέρονται. Η φιλοσοφία από τις εύπορες πόλεις στα παράλια της Ιωνίας, στη Μεγάλη Ελλάδα ή στην εποικισμένη Θράκη εγκαθίσταται στη δημοκρατική Αθήνα και στη σκέψη των ελεύθερων πολιτών· ξανοίγεται στα αχανή ελληνιστικά βασίλεια και με στοχαστικές προσαρμογές συμπεριλαμβάνει ουσιαστικά όσους (ως υπήκοοι πλέον) μετέχουν στην ελληνική παιδεία και γλώσσα, στην Αλεξάνδρεια, την Αντιόχεια, την Πέργαμο ή τη Ρώμη· διασώζεται και υπερισχύει στη ρωμαϊκή οικουμένη, για να κατορθώσει –καθώς χάνεται ο αρχαίος κόσμος– να διαλεχθεί, να συγκρουστεί αλλά και να επηρεάσει την αναδυόμενη χριστιανική οικουμένη.

Η ίδια η λέξη «φιλοσοφία» εμφανίζεται τον 5ο αιώνα π.Χ. και αργότερα, με τον Πλάτωνα, προσδιορίζεται σημασιολογικά, αποκτά την αυτονομία της και θεσπίζει τους δικούς της αυστηρούς κανόνες για τους συλλογισμούς και τα επιχειρήματά της. Μιλιέται, ακούγεται και γράφεται παράλληλα με την τραγωδία, την κωμωδία, την ιστοριογραφία, τους δικανικούς λόγους, τις σάτιρες, τα μυθιστορήματα· αλλά και με τα μαθηματικά, τη φυσική, την αστρονομία, τη θεολογία. Αναπτύσσεται μέσα σε έναν πολιτισμό που ανακαλύπτει και διαμορφώνει τη φύση και τον νου, την ύλη και το πνεύμα, δημιουργεί κάθε μορφή τέχνης, δοκιμάζει πολιτειακά και κοινωνικά σχήματα, διαπλάθει ηθικούς κανόνες και παγιώνει λατρευτικές πρακτικές. Η αρχαία ελληνική φιλοσοφία αναλαμβάνει για δικό της λογαριασμό να ερμηνεύσει όλα αυτά και, έτσι, γίνεται καλύτερα κατανοητή μέσα από τη σχέση της με αυτά τα πεδία, σχέση διαλόγου ή αντίθεσης.

Παράλληλα, η φιλοσοφία είναι αυτοαναφορική: είναι και η ιστορία της· είναι η κατανόηση του παρελθόντος της, το οποίο δεν το αντιμετωπίζει ως κάτι παλιό και ξεπερασμένο (όπως συμβαίνει συχνά με τις θετικές επιστήμες). Ο Αριστοτέλης, ένα είδος πρώτου ιστορικού της φιλοσοφίας, συνομιλεί με τον δάσκαλό του και τους Προσωκρατικούς· οι Νεοπλατωνικοί του 6ου αι. μ.Χ. με τον Πλάτωνα· οι χριστιανοί στοχαστές με την αρχαιοελληνική φιλοσοφική παράδοση. Ερμηνεύοντας διαρκώς κείμενα, τα μεγάλα κείμενα του αρχαίου φιλοσοφικού κανόνα (πλατωνικά και αριστοτελικά), και αναλύοντας θέσεις και επιχειρήματα για τα θεμελιώδη ερωτήματα του ανθρώπου, οι αρχαίοι Έλληνες προχωρούν σε μιαν άχρονη συζήτηση (ίσως γι' αυτό και διαχρονική). Το παρελθόν είναι διαρκώς παρόν αλλά και διαρκώς επανασηματοδοτούμενο μέσα στο εκάστοτε ιστορικό παρόν –αυτός είναι ο αναπόδραστος ερμηνευτικός ορίζοντας κάθε φιλοσοφίας (ή και πολιτισμού).

Έτσι, η αρχαία φιλοσοφία, ως η κατεξοχήν δραστηριότητα του πνεύματος και ως προϊόν του πολιτισμού μιας εποχής, συνδέεται στενά με την ιστορία. Μέσα από αυτήν μπορούμε να καταλάβουμε ίσως βαθύτερα αρκετές πτυχές του αρχαίου κόσμου, γιατί ακριβώς και η φιλοσοφία είναι μια δραστηριότητα που αποπειράται να δει την εποχή της μέσα από τα μάτια που η ίδια η εποχή της προσφέρει αλλά κυρίως μέσα από μια προοπτική που την υπερβαίνει.

Στα φιλοσοφικά κείμενα της ελληνικής αρχαιότητας συναντάται συχνά η ιδέα ότι κάθε δραστηριότητά μας έχει έναν λόγο που συμβαίνει, έναν σκοπό προς τον οποίο αποβλέπει. Αυτό το «γιατί» το ρωτάμε πρώτα για την ίδια τη φιλοσοφία. Ο Αριστοτέλης, θέλοντας να διακρίνει τη φιλοσοφία από άλλες μορφές γνώσης, αναζητά την απάντηση με εμπειρικό τρόπο: ξεκινά από την παρατήρηση ότι όλοι οι άνθρωποι επιζητούν τη γνώση, την οποία κατακτούν μέσα από τις αισθήσεις, και προχωρούν από την εμπειρία που αφορά τα επιμέρους πράγματα στην τέχνη και την επιστήμη. Για να καταλάβουμε για ποιον λόγο φιλοσοφούμε, πρέπει να ορίσουμε τι είναι φιλοσοφία και να εξετάσουμε με ιστορική ματιά το πώς άρχισαν οι άνθρωποι να φιλοσοφούν.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *Μετά τα φυσικά*, Α 2, 98b12-28 [149 λ.]

Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν, ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀτόπων θαυμάσαντες, εἴτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περὶ τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄστρα καὶ περὶ τῆς τοῦ παντός γενέσεως. Ὅ δ' ἀπορῶν καὶ θαυμάζων οἴεται ἀγνοεῖν (διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἐστίν· ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων)· ὥστ' εἴπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερόν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν. Μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ συμβεβηκός· σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν πρὸς ῥαστώνην καὶ διαγωγὴν ἢ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι. Διήλον οὖν ὥς δι' οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρεῖαν ἑτέραν, ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπος, φάμεν, ἐλεύθερος ὁ αὐτοῦ ἔνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὄν, οὕτω καὶ αὐτὴν ὥς μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν· μόνη γὰρ αὕτη αὐτῆς ἔνεκέν ἐστιν.

Γιατί, όπως συμβαίνει και τώρα, οι άνθρωποι άρχισαν για πρώτη φορά να φιλοσοφούν από περιέργεια και θαυμασμό. Στην αρχή θεώρησαν άξια θαυμασμού τα παράξενα της καθημερινής ζωής και, προχωρώντας σιγά σιγά με αυτόν τον τρόπο, άρχισαν να προβληματίζονται και για τα πιο σημαντικά, όπως λ.χ. για τα φαινόμενα της σελήνης και του ήλιου, για τα άστρα, για τη γέννηση του σύμπαντος. Αυτός όμως που απορεί και που θαυμάζει, αντιλαμβάνεται ότι αγνοεί (γι' αυτό και όποιος αγαπά τους μύθους είναι κατά κάποιο τρόπο και φιλόσοφος, αφού οι μύθοι συντίθενται από γεγονότα θαυμάσια). Εφόσον λοιπόν οι άνθρωποι φιλοσόφησαν για να ξεφύγουν από την άγνοιά τους, είναι φανερό ότι επιζητήσαν την επιστήμη για την ίδια τη γνώση και όχι χάριν κάποιας χρησιμότητας. Αυτό φαίνεται και από την πορεία των πραγμάτων. Μόνο όταν όλες σχεδόν οι άμεσες ανάγκες τους ικανοποιήθηκαν, και το ίδιο συνέβη με την άνεση και την απόλαυσή τους, μόνο τότε οι άνθρωποι στράφηκαν σ' αυτού του είδους την πνευματική αναζήτηση. Είναι λοιπόν φανερό ότι τη γνώση αυτή δεν την επιζητούμε για να καλύψει άλλη ανάγκη, αλλά, όπως λέγεται ότι ελεύθερος είναι εκείνος ο άνθρωπος που υπάρχει για τον εαυτό του και όχι για κάποιον άλλον, έτσι επιζητούμε και αυτήν ως τη μόνη ελεύθερη επιστήμη· γιατί είναι η μόνη που υπάρχει γι' αυτήν την ίδια.

(μετάφραση Β. Κάλφας)

θαυμάζω: μένω έκθαμβος, νιώθω έκπληξη για κάτι. Το ρήμα δεν μπορεί να αποδοθεί πλήρως στα νέα ελληνικά, καθώς περιλαμβάνει τόσο την έκπληξη (ευχάριστη ή δυσάρεστη, άρα και την αμηχανία) όσο και την περιέργεια και τον θαυμασμό.

Το **θαυμάζειν** αποτελεί και για τον Πλάτωνα αρχή της φιλοσοφίας: *μάλα γάρ φιλοσόφου τοῦτο τὸ πάθος, τὸ θαυμάζειν· οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ αὕτη* [: έντονα ο φιλόσοφος βιώνει την έκπληξη και τον θαυμασμό· και δεν είναι άλλη η αρχή της φιλοσοφίας παρά ακριβώς αυτή] (Θεαίτητος 155d).

φιλοσοφῶ: Στην αρχική του ετυμολογική σημασία (**φιλῶ + σοφία**) το ρήμα σημαίνει «αγαπῶ τη σκέψη και τη γνώση». Η φιλοσοφία είναι φιλία, επιθυμία σοφίας. Στην *Πολιτεία* (475b) του Πλάτωνα λέγεται: *καὶ τὸν φιλόσοφον σοφίας φήσομεν ἐπιθυμητὴν εἶναι*.

Ο Αριστοτέλης συνδέει άμεσα τη φιλοσοφική δραστηριότητα με την αναζήτηση της αλήθειας: *ὁρθῶς δ' ἔχει καὶ τὸ καλεῖσθαι τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην τῆς ἀληθείας* [: είναι σωστό που καλεῖται η φιλοσοφία επιστήμη της αλήθειας] (*Μετὰ τὰ Φυσικά*, 993b19-20). Γι' αυτόν η φιλοσοφία αποσκοπεί στην καθαρή γνώση και όχι στη χρησιμότητα.

Ήδη, λοιπόν, από την αρχαιότητα το ρήμα **φιλοσοφῶ** άρχισε να αποκτά την ειδικότερη σημασία που έχει και σήμερα: στοχάζομαι, αναζητῶ και ερευνῶ σε έκταση και βάθος τη φύση των πραγμάτων και την αλήθεια των όντων, τη γνώση, τις αξίες κ.λπ.

ἀπορῶ (στερ. α- + πόρος): βρίσκομαι σε αδιέξοδο και αμηχανία, αδυνατῶ να καταλάβω και να εξηγήσω κάτι· διατυπώνω απορία, ρωτῶ να μάθω κάτι. Ο Αριστοτέλης (*Μετὰ τὰ Φυσικά*, 993a30 κ.ε.) παρομοιάζει τη διάνοια που βιώνει την **ἀπορία** με διάνοια δεμένη που επιδιώκει λύση (λύσιμo). Με αυτό τον τρόπο η **ἀπορία** γίνεται αφετηρία φιλοσοφικής αναζήτησης.

φρόνησις: Στο χωρίο αυτό η φρόνησις είναι ισοδύναμη νοηματικά με την **σοφίαν** ή **ἐπιστήμην**. Σε άλλα κείμενα του Αριστοτέλη (π.χ. στα *Ἠθικά Νικομάχεια*) θα πάρει τη σημασία μιας συγκεκριμένης διανοητικής αρετής, αυτής που επιτρέπει στον άνθρωπο να κάνει σωστές ηθικές επιλογές σε πρακτικά ζητήματα της καθημερινής ζωής.

ἐπιστήμη: ακριβής γνώση. Αντίστοιχα, το ρήμα **ἐπίσταμαι** σημαίνει «γνωρίζω καλά», «γνωρίζω με βεβαιότητα». Κατά τον Αριστοτέλη η **ἐπιστήμη** συνδέεται άμεσα με τη λογική λειτουργία του ανθρώπου: *ἐπιστήμη δ' ἅπασα μετὰ λόγου ἐστὶ* (*Ἀναλυτικά Ὑστερα*, 100b10). Η **ἐπιστήμη** υπερβαίνει την απλή εμπειρική μάθηση αλλά και τη γνώση μιας τέχνης. Αποτελεῖ σύνολο τεκμηριωμένων γνώσεων σε συγκεκριμένο και διακριτό τομέα του επιστητού.

Να αναζητήσετε τις παραπάνω λέξεις στα ακόλουθα λεξικά και να εμπλουτίσετε τις γνώσεις σας για την ιστορική εξέλιξη της σημασίας τους.

Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας

http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/tools/liddell-scott/index.html

Λεξικό Μεσαιωνικής Ελληνικής

http://www.greek-language.gr/greekLang/medieval_greek/kriaras/index.html

Λεξικό Κοινής Νεοελληνικής

http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

A. Τι λέει το κείμενο;

1. Ποια είναι τα επιχειρήματα στο απόσπασμα; Να προσεχθεί ο ρόλος του συνδέσμου γάρ.
2. Να παρουσιάσετε με δικά σας λόγια την πορεία του ανθρώπου από τον θαυμασμό στη φιλοσοφία. Να επισημάνετε τις ενδιάμεσες φάσεις;
3. Σε τι συνίσταται η διαφορά της φιλοσοφίας από επιμέρους τομείς της επιστημονικής γνώσης;

B. As εμβαθύνουμε στο νόημα του κειμένου

1. Ο Αριστοτέλης θεωρεί τη φιλοσοφία ως *μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν*. Ποια έννοια δίνει στο επίθετο *ἐλευθέρα*; Με ποια αναλογία υποστηρίζει την άποψή του;
2. Γιατί ο *φιλόμυθος* είναι και κατά κάποιο τρόπο και *φιλόσοφος* για τον Αριστοτέλη; Διερευνήστε τη σχέση μύθου και φιλοσοφικού στοχασμού στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία.

Γ. Για τη γλώσσα του κειμένου

1. Αφού εντοπίσετε τα έναρθρα απαρέμφατα, να μελετήσετε στο κείμενο την ονοματική και ρηματική λειτουργία του καθενός.
2. Να αναζητήσετε στο κείμενο όλους τους τρόπους αιτιολόγησης. Τι αιτιολογούν κάθε φορά οι συγκεκριμένες εκφράσεις/συντακτικές δομές;
3. Με ποιους όρους και με ποια μορφή ορίζονται οι χρονικές φάσεις στο κείμενο;

1. ΠΛΑΤΩΝ

Συμπόσιον 203e-204b

Το αρχαιοελληνικό συμπόσιο, εκτός από το δείπνο, περιλάμβανε συζήτηση, διασκέδαση, ύμνους προς τους θεούς κ.λπ. Στο ομότιτλο έργο του Πλάτωνα βασικό θέμα συζήτησης, για το οποίο μιλούν διαδοχικά ορισμένοι από τους συνδαιτυμόνες, είναι ο έρωτας. Το ακόλουθο απόσπασμα ανήκει σε συζήτηση που είχε ο Σωκράτης με τη σοφή ιέρεια Διοτίμα, η οποία μιλά για τον έρωτα ως γιο του Πόρου και της Πενίας, ως μια ενδιάμεση κατάσταση όπου η αίσθηση της έλλειψης γεννά την επιδίωξη της ολοκλήρωσης –συμβαίνει και με τη φιλοσοφία. Τον λόγο της μεταφέρει ο Σωκράτης στους συνδαιτυμόνες του Συμποσίου (αφηγημένος πλάγιος λόγος).

«Ούτε άπορος ποτέ τελείως είν' ο Έρωτας, ούτε πλούσιος εις μέσα. Και πάλι ευρίσκεται εις το μέσον μεταξύ σοφίας και μωρίας. Τα πράγματα δηλαδή έχουν ως εξής: Θεός κανένας δεν φιλοσοφεί, ούτε ποθεί σοφός να γίνει, αφού είναι' ομοίως και οιοσδήποτε άλλος είναι σοφός, δεν φιλοσοφεί. Αφ' ετέρου ούτε οι μωροί φιλοσοφούν, ούτε ποθούν σοφοί να γίνουν. Διότι αυτό ακριβώς είναι το κακόν της μωρίας, το ότι, χωρίς να είναι κανείς ωραίος και καλός και φρόνιμος, είναι ικανοποιημένος από τον εαυτόν του' εκείνος επομένως, που δεν φαντάζεται ότι του λείπει τίποτε, δεν έχει τον πόθον εκείνου, το οποίον δεν φαντάζεται πως του χρειάζεται».

«Και ποίοι είναι τότε οι φιλοσοφούντες, Διοτίμα» ηρώτησα εγώ «αφού δεν είναι μήτε οι σοφοί μήτε οι μωροί».

«Μα αυτό επιτέλους» είπε, «είναι και εις ένα παιδί φανερόν: ακριβώς όσοι ευρίσκονται εις το μέσον αυτών των δύο. Μεταξύ αυτών θα πρέπει να είναι και ο Έρωτας. Διότι η σοφία ανήκει φυσικά εις τα ωραιότερα πράγματα' ο Έρωτας είναι έρωτας προς το ωραίον' κατ' ανάγκην άρα ο Έρωτας είναι φιλόσοφος, και ως φιλόσοφος που είναι, ευρίσκεται μεταξύ της σοφίας και της μωρίας. Οφείλεται δε και τούτο εις την καταγωγήν του' επειδή είναι από πατέρα μεν σοφόν και πολυμήχανον, από μητέρα δε αμήχανον και όχι σοφόν».

(μετάφραση Ι. Συκουτρής)

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1. Το απόσπασμα είναι τυπικό για δύο γνωστά χαρακτηριστικά της πλατωνικής φιλοσοφικής γραφής: τον διάλογο και τις μυθολογικές αναφορές. Θεωρείτε ότι αυτά τα δύο χαρακτηριστικά προάγουν για έναν φιλόσοφο την αναζήτηση της αλήθειας, όπως την εννοεί ο Αριστοτέλης στο Κείμενο Αναφοράς;
2. Ποιο είναι, σύμφωνα με το κείμενο, το βασικό χαρακτηριστικό όσων φιλοσοφούν;
3. Ποιοι, κατά τα λόγια της Διοτίμας, δεν φιλοσοφούν και για ποιον λόγο;

2. ΠΕΝΕ ΝΤΕΚΑΡΤ

Αρχές Φιλοσοφίας

Ο γάλλος φιλόσοφος René Descartes (1596-1650), γνωστός και με το εξελληνισμένο όνομα Καρτέσιος, είναι ένας από τους θεμελιωτές της νεότερης φιλοσοφίας. Σε αυτό το διδακτικό εγχειρίδιο (1644) συνοψίζει τη δική του φιλοσοφία. Ωστόσο, στο παρακάτω απόσπασμα (από την προλογική επιστολή), περιγράφει την έννοια της φιλοσοφίας, αναφέροντας πρώτα απόψεις που παραπέμπουν στην αρχαιότητα και ήταν γνωστές στους τότε σπουδαστές.

Θα ήθελα πρώτα πρώτα να εξηγήσω τι είναι φιλοσοφία, αρχίζοντας από τα πλέον κοινότοπα: ότι η λέξη *φιλοσοφία* σημαίνει τη μελέτη της σοφίας κι ότι ως σοφία δεν εννοούμε μόνο τη σύνεση σε πρακτικές υποθέσεις, αλλά μια τέλεια γνώση όλων όσα μπορεί να γνωρίσει ο άνθρωπος, τόσο για την καθοδήγηση της ζωής του όσο και για τη διατήρηση της υγείας του και για την επινόηση όλων των τεχνών. Προκειμένου αυτή η γνώση να είναι τέτοιου είδους, είναι αναγκαίο να συνάγεται από τα πρώτα αίτια: για να μελετήσουμε πώς την αποκτάμε, ό,τι δηλαδή για την ακρίβεια ονομάζουμε φιλοσοφείν, πρέπει ν' αρχίζουμε από την αναζήτηση των πρώτων αιτίων, δηλαδή των αρχών.

(μετάφραση Β. Γρηγοροπούλου)

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1. Σε ποια σημεία συμφωνεί ο Ντεκάρτ με τον Αριστοτέλη (Κείμενο Αναφοράς) σχετικά με το περιεχόμενο του όρου «φιλοσοφία» και τους λόγους για τους οποίους ο άνθρωπος φιλοσοφεί;
2. Ο Ντεκάρτ συνδέει emphaticά τη φιλοσοφία με την αναζήτηση των πρώτων αιτίων. Εντοπίζετε κάποια σχετική νύξη στο αριστοτελικό κείμενο;

1. ΠΛΑΤΩΝ Θεαίτητος 150d-e

Σε αυτόν τον πλατωνικό διάλογο ο Σωκράτης διερευνά ένα από τα κεντρικότερα ερωτήματα της φιλοσοφίας, το “τι είναι γνώση;”. Προτού όμως προχωρήσει σε απαντήσεις-ορισμούς, εκθέτει στον νεαρό Θεαίτητο τη δική του «μαιευτική τέχνη»: είναι η αναγκαία μέθοδος που ο παιδαγωγός οφείλει να αξιοποιήσει, προκειμένου να ενεργοποιήσει την ψυχή του νέου.

Τῇ δέ γ' ἐμῇ τέχνῃ τῆς μαιεύσεως τὰ μὲν ἄλλα ὑπάρχει ὅσα ἐκείναις, διαφέρει δὲ τῷ τε ἄνδρα ἀλλὰ μὴ γυναῖκα μαιεύεσθαι καὶ τῷ τὰς ψυχὰς αὐτῶν τικτούσας ἐπισκοπεῖν ἀλλὰ μὴ τὰ σώματα. Μέγιστον δὲ τοῦτ' ἐνὶ τῇ ἡμετέρᾳ τέχνῃ, βασανίζειν δυνατόν εἶναι παντὶ τρόπῳ πότερον εἶδωλον καὶ ψεῦδος ἀποτίκτει τοῦ νέου ἢ διάνοια ἢ γόνιμόν τε καὶ ἀληθές. Ἐπεὶ τόδε γε καὶ ἐμοὶ ὑπάρχει ὅπερ ταῖς μαίαις: ἄγονός εἰμι σοφίας, καὶ ὅπερ ἤδη πολλοὶ μοι ὠνείδισαν, ὡς τοὺς μὲν ἄλλους ἐρωτῶ, αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἀποφαίνομαι περὶ οὐδενὸς διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν σοφόν, ἀληθὲς ὀνειδίζουσιν. Τὸ δὲ αἴτιον τούτου τόδε: μαιεύεσθαι με ὁ θεὸς ἀναγκάζει, γεννᾶν δὲ ἀπεκώλυσεν.

Εἰμὶ δὴ οὖν αὐτὸς μὲν οὐ πάνυ τι σοφός, οὐδέ τί μοι ἔστιν εὖρημα τοιοῦτον γεγονὸς τῆς ἐμῆς ψυχῆς ἔκγονον: οἱ δ' ἐμοὶ συγγιγνόμενοι τὸ μὲν πρῶτον φαίνονται ἔνιοι μὲν καὶ πάνυ ἀμαθεῖς, πάντες δὲ προοιούσης τῆς συνουσίας, οἷσπερ ἂν ὁ θεὸς παρείκη, θαυμαστὸν ὅσον ἐπιδιδόντες, ὡς αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις δοκοῦσι: καὶ τοῦτο ἐναργές ὅτι παρ' ἐμοῦ οὐδὲν πώποτε μαθόντες, ἀλλ' αὐτοὶ παρ' αὐτῶν πολλὰ καὶ καλὰ εὐρόντες τε καὶ τεκόντες. Τῆς μέντοι μαιείας ὁ θεὸς τε καὶ ἐγὼ αἴτιος. Ὡς δὲ δήλον: πολλοὶ ἤδη τοῦτο ἀγνοήσαντες καὶ ἑαυτοὺς αἰτιασάμενοι, ἐμοῦ δὲ καταφρονήσαντες, ἢ αὐτοὶ ἢ ὑπ' ἄλλων πεισθέντες ἀπῆλθον πρωαίτερον τοῦ δέοντος, ἀπελθόντες δὲ τὰ τε λοιπὰ ἐξήμβλωσαν διὰ πονηρὰν συνουσίαν καὶ τὰ ὑπ' ἐμοῦ μαιευθέντα κακῶς τρέφοντες ἀπώλεσαν, ψευδῇ καὶ εἰδωλὰ περὶ πλείονος ποιησάμενοι τοῦ ἀληθοῦς, τελευτώντες δ' αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἔδοξαν ἀμαθεῖς εἶναι.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

- Μετά από προσεκτική ανάγνωση και ανάλυση του κειμένου να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις:
  - Ποιες είναι οι ομοιότητες και οι διαφορές μεταξύ της μαιευτικής τέχνης του Σωκράτη από την τέχνη μιας μαίας; Για την καλύτερη κατανόηση των διαφορών μπορείτε να αξιοποιήσετε τον παρακάτω πίνακα:

	Η μαία	Η μαιευτική τέχνη του Σωκράτη
Διαφορές		

- Ποιο είναι το όφελος των συνομιλητών του Σωκράτη από τη μαιευτική του τέχνη;

- 2. α)** τῇ δέ γ' ἐμῇ τέχνῃ τῆς μαιεύσεως τὰ μὲν ἄλλα ὑπάρχει ὅσα ἐκείναις, διαφέρει δὲ τῷ τε ἄνδρα ἄλλὰ μὴ γυναικας μαιεύεσθαι καὶ τῷ τὰς ψυχὰς αὐτῶν τικτούσας ἐπισκοπεῖν ἄλλὰ μὴ τὰ σώματα.
- β)** οἱ δ' ἐμοὶ συγγιγνόμενοι τὸ μὲν πρῶτον φαίνονται ἔνιοι μὲν καὶ πάνυ ἀμαθεῖς, πάντες δὲ προϊούσης τῆς συνουσίας, οἷσπερ ἂν ὁ θεὸς παρείκη, θαυμαστὸν ὅσον ἐπιδιδόντες, ὡς αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις δοκοῦσι:

Να αναζητήσετε τους τύπους που είναι σε δοτική, μια πτώση που αποδίδεται περιφραστικά στα νέα ελληνικά, και να προσπαθήσετε να τους μεταφράσετε. Ποια συμπεράσματα μπορούμε να βγάλουμε ως προς την απόδοση της συγκεκριμένης πτώσης;

- 3.** Να παρατηρήσετε τις μετοχές στα παρακάτω αποσπάσματα:

- α)** πάντες δὲ προϊούσης τῆς συνουσίας, οἷσπερ ἂν ὁ θεὸς παρείκη, θαυμαστὸν ὅσον [φαίνονται] ἐπιδιδόντες.
- β)** καὶ τοῦτο ἐναργὲς ὅτι [φαίνονται] παρ' ἐμοῦ οὐδὲν πώποτε μαθόντες, ἀλλ' αὐτοὶ παρ' αὐτῶν πολλὰ καὶ καλὰ εὐρόντες τε καὶ τεκόντες.
- γ)** πολλοὶ ἤδη τοῦτο ἀγνοήσαντες καὶ ἑαυτοὺς αἰτιασάμενοι, ἐμοῦ δὲ καταφρονήσαντες, ἢ αὐτοὶ ἢ ὑπ' ἄλλων πεισθέντες ἀπῆλθον πρωαίτερον τοῦ δέοντος:

Πώς μπορούν να μεταφραστούν στα νέα ελληνικά οι συγκεκριμένες μετοχές, ώστε να αποδίδεται το νόημα των φράσεων; Ποια στοιχεία λάβατε υπόψη σας για τη μετάφρασή τους;

- 4.** Να προσπαθήσετε να αποδώσετε τις υπογραμμισμένες λέξεις στα νέα ελληνικά με βάση τα συμφραζόμενα: πολλοὶ ἤδη τοῦτο ἀγνοήσαντες καὶ ἑαυτοὺς αἰτιασάμενοι, ἐμοῦ δὲ καταφρονήσαντες, ἢ αὐτοὶ ἢ ὑπ' ἄλλων πεισθέντες ἀπῆλθον πρωαίτερον τοῦ δέοντος, ἀπελθόντες δὲ τὰ τε λοιπὰ ἐξήμβλωσαν διὰ πονηρὰν συνουσίαν καὶ τὰ ὑπ' ἐμοῦ μαιευθέντα κακῶς τρέφοντες ἀπώλεσαν, ψευδῇ καὶ εἰδῶλα περὶ πλείονος ποιησάμενοι τοῦ ἀληθοῦς.

Συμπληρωματικά θα μπορούσαν να σας βοηθήσουν α) η διερεύνηση της ετυμολογίας των ὀρων (λοιπὰ<λέλοιπα<λείπω, καταφρονήσαντες<κατά+φρονῶ, η σημασία της πρόθεσης κατά) και β) ὀροι ή φράσεις που χρησιμοποιούμε στα νέα ελληνικά (εξάμβλωμα, ἀμβλωση, τους έχει περί πολλού...).

Πώς αποδίδει τους συγκεκριμένους ὀρους ο μεταφραστής στην παρακάτω απόδοση; «Πολλοὶ κιόλας δεν το αντιλήφθηκαν αυτό και κατηγορώντας τον εαυτό τους και δείχνοντας περιφρόνηση σ' ἐμένα ἔφυγαν ἀπὸ κοντά μου, ή ἀπὸ μόνοι τους ή ἀφού πείστηκαν ἀπὸ ἄλλους, νωρίτερα ἀπ' ὅτι ἔπρεπε· ἔφυγαν λοιπὸν και με τα κακά τους σμιξίματα και ἔχασαν ἀπὸ ἔκτρωση τις υπόλοιπες γνώσεις τους που ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς μαιευτικῆς μου, βυζαίνοντάς τες με κακὸ τρόπο, καθὼς ἔδιναν μεγαλύτερη ἀξία στο ψέμα και την πλαστή πραγματικότητα κι ὄχι στην ἀλήθεια» (μετάφραση Η. Σπυροπούλος).

2. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

Περὶ παιδων ἀγωγῆς 7C-8B

Το μοναδικό ειδικό για την εκπαίδευση των νέων αρχαιοελληνικό έργο, που αποδιδόταν στον Πλούταρχο (περ. 45-125 μ.Χ.), προτείνει ένα πρόγραμμα σπουδών για τη μόρφωση του νέου ανθρώπου και την επίτευξη της αρετής και της ευδαιμονίας. Προκρίνει ρητά τη φιλο-

σοφία ως τη σημαντικότερη και χρήσιμη παιδευτική άσκηση, με την οποία οφείλει να καταγίνεται ο νέος, ώστε να επωφεληθεί από τα αγαθά που αυτή προσφέρει.

Δεῖ τοῖνυν τὸν παῖδα τὸν ἐλεύθερον μηδενὸς μηδὲ τῶν ἄλλων τῶν καλουμένων ἐγκυκλίων παιδευμάτων μήτ' ἀνήκοον μήτ' ἀθέατον ἔαν εἶναι, ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐκ παραδρομῆς μαθεῖν ὥσπερ εἰ γεύματος ἕνεκεν (ἐν ἅπασιν γὰρ τὸ τέλειον ἀδύνατον), τὴν δὲ φιλοσοφίαν πρεσβεύειν. Ἔχω δὲ δι' εἰκόνος παραστήσαι τὴν ἑαυτοῦ γνώμην· ὥσπερ γὰρ περιπλεῦσαι μὲν πολλὰς πόλεις καλόν, ἐνοικῆσαι δὲ τῇ κρατίστῃ χρήσιμον· [...] διὸ δεῖ τῆς ἄλλης παιδείας ὥσπερ κεφάλαιον ποιεῖν τὴν φιλοσοφίαν. [...]

Τελείους δ' ἀνθρώπους ἡγοῦμαι τοὺς δυναμένους τὴν πολιτικὴν δύναμιν μεῖξαι καὶ κεράσαι τῇ φιλοσοφίᾳ, καὶ δυοῖν ὄντοι μείστοιν ἀγαθοῖν ἐπηβόλους ὑπάρχειν ὑπολαμβάνω, τοῦ τε κοινωφελοῦς βίου πολιτευομένου, τοῦ τ' ἀκύμονος καὶ γαληνοῦ διατρίβοντος περὶ φιλοσοφίαν. Τριῶν γὰρ ὄντων βίων ὧν ὁ μὲν ἐστὶ πρακτικὸς ὁ δὲ θεωρητικὸς ὁ δ' ἀπολαυστικός, ὁ μὲν, ἔκλυτος καὶ δοῦλος τῶν ἡδονῶν ὧν, ζώδης καὶ μικροπρεπὴς ἐστίν, ὁ δὲ θεωρητικὸς, τοῦ πρακτικοῦ διαμαρτάνων, ἀνωφελής, ὁ δὲ πρακτικὸς, ἀμοιρήσας φιλοσοφίας, ἄμουςος καὶ πλημμελής. Πειρατέον οὖν εἰς δύναμιν καὶ τὰ κοινὰ πράττειν καὶ τῆς φιλοσοφίας ἀντιλαμβάνεσθαι κατὰ τὸ παρῆικον τῶν καιρῶν.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα να εντοπίσετε: **α)** τα επιχειρήματα και **β)** τα σχήματα λόγου (παρομοίωση και χιαστό σχήμα), με τα οποία η φιλοσοφία, κατά τον συγγραφέα, είναι το *κράτιστον παίδευμα*.
2. Στη συνέχεια να μεταφράσετε τη δεύτερη παράγραφο. Για τη μετάφραση πρέπει να λάβετε υπόψη όσα έχετε μάθει για τις μετοχές.
3. Για την καλύτερη κατανόηση των επιρρηματικών μετοχών να προσπαθήσετε να τις μετατρέψετε σε ισοδύναμες επιρρηματικές προτάσεις.

2 Η πρακτική και πολιτική διάσταση της φιλοσοφίας

Αν η φιλοσοφία οριστεί ως η θεωρητική γνώση των πρώτων αρχών και ως τέτοια είναι ανεξάρτητη από κάθε χρησιμότητα, τότε για ποιον λόγο αξίζει να ασχολούμαστε μαζί της; Αυτό είναι ένα εύλογο ερώτημα που είχαν να αντιμετωπίσουν και προσπάθησαν να απαντήσουν οι φιλόσοφοι από την αρχαιότητα έως σήμερα: κάθε δραστηριότητα οφείλει να δίνει τον λόγο ύπαρξής της, όσο και αν το κριτήριο της άμεσης ωφελιμότητας δεν μπορεί να είναι το μοναδικό. Ο Αριστοτέλης στον πρώιμο (πριν από το 351 π.Χ.) Προτρεπτικό του λόγο αναγνωρίζει ότι όλοι οι άνθρωποι επιθυμούν εφικτά και ωφέλιμα πράγματα και προσπαθεί να δείξει ότι η φιλοσοφία είναι ένα από αυτά. Γι' αυτό προτρέπει, ως προς τον κοινωνικό και πρακτικό βίο, να φιλοσοφούμε, γιατί έτσι θα αποκτήσουμε και θα χρησιμοποιήσουμε ένα σημαντικό αγαθό, τη σοφία.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Προτρεπτικός πρὸς Θεμίωνα, αποσπάσματα 8-9

Τὰ ὑποκείμενα πρὸς τὸν βίον ἡμῖν, οἷον τὸ σῶμα καὶ τὰ περὶ τὸ σῶμα, καθάπερ ὄργανά τινα ὑπόκειται, τούτων δ' ἐπικίνδυνός ἐστιν ἡ χρῆσις, καὶ πλέον θάτερον ἀπεργάζεται τοῖς μὴ δεόντως αὐτοῖς χρωμένοις. Δεῖ τοίνυν ὀρέγεσθαι τῆς ἐπιστήμης κτᾶσθαι τε αὐτὴν καὶ χρῆσθαι αὐτῇ προσηκόντως, δι' ἧς πάντα ταῦτα εὖ θησόμεθα. Φιλοσοφητέον ἄρα ἡμῖν, εἰ μέλλομεν ὀρθῶς πολιτεύσεσθαι καὶ τὸν ἑαυτῶν βίον διάξειν ὠφελίμως.

Ἔτι τοίνυν ἄλλαι μὲν εἰσιν αἱ ποιοῦσαι ἕκαστον τῶν ἐν τῷ βίῳ πλεονεκτημάτων ἐπιστήμαι, ἄλλαι δὲ αἱ χρώμεναι ταύταις, καὶ ἄλλαι μὲν αἱ ὑπηρετοῦσαι, ἕτεραι δὲ αἱ ἐπιτάττουσαι, ἐν αἷς ἐστιν ὥς ἂν ἡγεμονικωτέραις ὑπαρχούσαις τὸ κυρίως ὄν ἀγαθόν. Εἰ τοίνυν μόνῃ ἡ τοῦ κρίνειν ἔχουσα τὴν ὀρθότητα καὶ ἡ τῷ λόγῳ χρωμένη καὶ ἡ τὸ ὅλον ἀγαθὸν θεωροῦσα, ἥτις ἐστὶ φιλοσοφία, χρῆσθαι πᾶσι καὶ ἐπιτάττειν κατὰ φύσιν δύνатаι, φιλοσοφητέον ἐκ παντὸς τρόπου, ὥς μόνῃς φιλοσοφίας τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀναμάρτητον ἐπιτακτικὴν φρόνησιν ἐν ἑαυτῇ περιεχούσης.

Αὐτὰ που διαθέτουμε γιὰ τὴ ζωὴ μας, ὅπως τὸ σῶμα μας καὶ ὅσα συνδέονται μὲ ἐκεῖνο, εἶναι στὰ χέρια μας ὡς κάποια εργαλεῖα, που ἡ χρῆση τους εἶναι ἐπικίνδυνη καὶ φέρνουν μάλιστα τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα πρῶτα πρῶτα ὅς ἐκείνους που δὲν τὰ χρησιμοποιοῦν σωστά. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐπιδιώκουμε τὸ σύνολο ἐκεῖνο τῶν γνώσεων, μὲ τις ὁποῖες θὰ κάνουμε καλὴ χρῆση ὅλων αὐτῶν τῶν μέσων, νὰ τις ἀποκτήσουμε καὶ νὰ τις χρησιμοποιοῦμε κατάλληλα. Πρέπει, ἐπομένως, νὰ φιλοσοφήσουμε, ἀν θέλουμε νὰ γίνουμε καλοὶ πολῖτες καὶ νὰ ζήσουμε τὴ ζωὴ μας ὠφελίμα.

Τὰ πράγματα που μας ἀνήκουν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς μας, ὅπως τὸ σῶμα καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὸ σῶμα, μας δόθηκαν ὡς ὄργανα. Ἡ χρῆση τους, ὡστόσο, σὲ κάποιους μπορεῖ νὰ καταστῇ ἐπικίνδυνη, ὅταν χρησιμοποιηθοῦν μὲ τρόπο ἐσφαλμένο. Πρέπει, λοιπὸν, νὰ ἐπιθυμοῦμε νὰ ἀποκτήσουμε τὴν ἐπιστὴμὴ αὐτὴ, καὶ νὰ τὴν χρησιμοποιοῦμε σωστά, οὕτως ὥστε νὰ μπορούμε νὰ χρησιμοποιοῦμε ὅλα αὐτὰ τὰ εργαλεῖα μὲ τρόπο ἐποικοδομητικό. Ἀρα, πρέπει νὰ φιλοσοφοῦμε, ἐὰν θέλουμε νὰ εἴμαστε καλοὶ πολῖτες καὶ νὰ ζήσουμε ὠφελίμα.

Κι ακόμη πρέπει να έχουμε υπόψη ότι άλλες είναι οι γνώσεις και οι τέχνες που μας προσφέρουν όσα είναι ωφέλιμα στη ζωή μας, κι άλλες εκείνες που μας εξασφαλίζουν την καλή χρήση αυτών των τεχνών, όπως άλλες είναι οι βοηθητικές κι άλλες οι καθοδηγητικές, και σ' αυτές τις τελευταίες, που είναι βέβαια οι ηγεμονικότερες, βρίσκεται το αγαθό στην πραγματική του σημασία. Αν λοιπόν μόνον η επιστήμη εκείνη, που ως οπλισμό της έχει την ορθή κρίση και χρησιμοποιεί τη φρόνηση και είναι προικισμένη με τη συνολική θεώρηση του αγαθού –κι αυτή είναι η φιλοσοφία– μπορεί να επωφελείται από όλες τις άλλες και να τις κατευθύνει σύμφωνα με τη φύση τους, τότε πρέπει με κάθε τρόπο να φιλοσοφούμε, γιατί μόνο η φιλοσοφία κλείνει μέσα της τη σωστή κρίση και τη φρόνηση που κατευθύνει αλάνθαστα τις πράξεις μας.

(μετάφραση Λ. Μπενάκης)

Ακόμα, υπάρχουν κάποιες επιστήμες που κάνουν τα καθημερινά ζητήματα να λειτουργούν με πλεονεκτικό για εμάς τρόπο, άλλες που δείχνουν τον τρόπο χρήσης τους, άλλες πάλι που δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να τις υπηρετούμε, και άλλες πιο σημαντικές, από τις οποίες οι σημαντικότερες είναι εκείνες που μας δείχνουν το κυρίως αγαθό. Εάν τώρα η επιστήμη που μπορεί από μόνη της να κρίνει ορθά, να χρησιμοποιεί τον λόγο και να θεωρεί ολόκληρο το αγαθό –αυτή είναι η φιλοσοφία– μπορεί να χρησιμοποιεί όλα τα πράγματα και να κυβερνά σύμφωνα με τη φύση, τότε πρέπει να φιλοσοφούμε με κάθε τρόπο, διότι η φιλοσοφία εμπεριέχει την ορθή κρίση και την αναμάρτητη και επιτακτική φρόνηση.

(μετάφραση Α. Πέτρου)

βίος: Η λέξη δεν είναι πάντα απολύτως ταυτόσημη με τη λέξη ζωή. Συχνά με τον *βίον* δίνεται έμφαση στον τρόπο της ζωής, στην κατάσταση της ζωής, στο πώς βιώνει ο άνθρωπος τη ζωή. Έτσι, ενώ η ζωή αποτελεί για τον άνθρωπο ένα υπαρκτικό δεδομένο, ο βίος του υπόκειται σε διερώτηση, διαμόρφωση και επιλογή. Η ζωή είναι μία, αλλά οι επιλέξιμοι βίοι πολλοί. Κατά προέκταση, ο ανθρώπινος βίος, ατομικός και συλλογικός, γίνεται αντικείμενο φιλοσοφικής μελέτης. Και η φιλοσοφία ορίζεται ως τέχνη του βίου.

πολιτεύομαι: Στην κύρια σημασία του το ουσιαστικό *πολιτεία* δηλώνει τον τρόπο ζωής μέσα στην πόλη, ενώ το ρήμα *πολιτεύομαι* σημαίνει τη σχέση του ελεύθερου πολίτη με την κοινωνία στην οποία ζει, τον τρόπο με τον οποίο αυτός εντάσσεται στη δημόσια ζωή.

κυρίως αγαθόν / όλον αγαθόν: Ο Αριστοτέλης ορίζει το *άγαθόν* ως το τέλος, τον σκοπό μιας σειράς ανθρώπινων πράξεων: *ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν τὸ τέλος τῶν ἀνθρώπων πρακτῶν* (*Ηθικά Εὐδήμια* 1218b11-12). Κυριολεκτικό και ολικό *άγαθόν* είναι εκείνο που δεν αποτελεί μέσο για την επίτευξη ενός επόμενου σκοπού, αλλά είναι ο απώτατος σκοπός και η τελική κατάληξη του ανθρώπινου βίου. Κατά τον Αριστοτέλη το κατεξοχήν *άγαθόν* είναι η ευδαιμονία: *ζωὴ σπουδαία. Τοῦτ' ἄρα ἐστὶ τὸ τέλει ἀγαθόν, ὅπερ ἢν ἡ εὐδαιμονία* (*Ηθικά Εὐδήμια* 1219a27-28).

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

A. Τι λέει το κείμενο;

1. Στην πρώτη παράγραφο αναπτύσσεται ένας συλλογισμός. Να εξηγήσετε πώς συνδέονται μεταξύ τους οι λέξεις του κειμένου: *υποκείμενα, χρήσις, ἐπιστήμης, φιλοσοφητέον, ὠφελίμως*.
2. Ποιες είναι οι διαφορετικές λειτουργίες που εκπληρώνουν μέσα στην κοινωνία οι διάφορες επιστήμες; Ποιον ξεχωριστό ρόλο ανάμεσα σ' αυτές επιφυλάσσει ο Αριστοτέλης στη φιλοσοφία;

B. Ας εμβαθύνουμε στο νόημα του κειμένου

1. Να σχολιάσετε το διττό αποτέλεσμα που έχει η φιλοσοφία, στο κοινωνικό σύνολο και στο άτομο, σύμφωνα με την παρακάτω φράση: *φιλοσοφητέον ἄρα ἡμῖν, εἰ μέλλομεν ὀρθῶς πολιτεύεσθαι καὶ τὸν ἑαυτῶν βίον διάξειν ὠφελίμως*. Για την απάντησή σας να λάβετε υπόψη ότι το συγκεκριμένο έργο του Αριστοτέλη απευθύνεται σε έναν πολιτικό ηγέτη (τον Θεμισώνα, βασιλιά της Κύπρου), και προτρέπει, τόσο αυτόν όσο και τους νέους που βρίσκονται στην ηλικία του, να φιλοσοφήσουν.
2. Ο ένας μεταφραστής αποδίδει τη λέξη *ἐπιστήμαι* με τον όρο «γνώσεις», ενώ τον όρο «ἐπιστήμη» τον χρησιμοποιεί μόνο για τη φιλοσοφία. Ο άλλος μεταφραστής χρησιμοποιεί στη μετάφρασή του τον ίδιο όρο «ἐπιστήμες» χωρίς να τον αλλάξει. Ποιον από τους δύο όρους θα προτιμούσατε και γιατί;
3. Ο Αριστοτέλης συνδέει τη φιλοσοφία αφενός με τον λόγο, αφετέρου με την αναζήτηση του *ὄλου ἀγαθοῦ*. Να μελετήσετε τις σχετικές αναφορές.

Γ. Για τη γλώσσα του κειμένου

1. Να προσδιορίσετε τον συντακτικό ρόλο των παρακάτω λέξεων στην πρώτη παράγραφο του κειμένου: *δεόντως, προσηκόντως, εὔ, ὀρθῶς, ὠφελίμως*. Ποιοι άλλοι όροι του κειμένου αποτελούν επιρρηματικούς προσδιορισμούς;
2. *Εἰ τοίνυν μόνη ἡ τοῦ κρίνειν ἔχουσα τὴν ὀρθότητα καὶ ἡ τῷ λόγῳ χρωμένη καὶ ἡ τὸ ὄλον ἀγαθὸν θεωροῦσα, ἥτις ἐστὶ φιλοσοφία, χρῆσθαι πᾶσι καὶ ἐπιτάττειν κατὰ φύσιν δύναται, φιλοσοφητέον ἐκ παντὸς τρόπου, ὡς μόνης φιλοσοφίας τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀναμάρτητον ἐπιτακτικὴν φρόνησιν ἐν ἑαυτῇ περιεχούσης*. Να εντοπίσετε τις επιθετικές μετοχές του αποσπάσματος και τις λέξεις στις οποίες αναφέρονται.
  - α) Με ποιον άλλο τρόπο θα μπορούσε να εκφραστεί το περιεχόμενό τους; Θα άλλαζε κάτι στο ύφος του κειμένου σε αυτή την περίπτωση;
  - β) Πώς αποδίδονται από τον κάθε μεταφραστή στα νέα ελληνικά; Αποδίδουν και οι δύο μεταφράσεις το ίδιο νόημα; Ποια από τις δύο αποδόσεις θεωρείτε περισσότερο οικεία; Για ποιους λόγους;

1. ΠΛΑΤΩΝ Θεαίτητος 173e-174b

Στο χωρίο αυτό του πλατωνικού διαλόγου ο Σωκράτης συνομιλεί με τον γεωμέτρη Θεόδωρο και από κοινού συγκρίνουν τον φιλόσοφο με τους άλλους σοφούς, για να δουν κατά πόσο είναι διαφορετικός στην ιδιωτική και δημόσια ζωή του, καθώς και για ποιον λόγο ο πολύς κόσμος τον χλευάζει.

Στην πραγματικότητα μόνο το σώμα του φιλοσόφου βρίσκεται στην πόλη και ζει σ' αυτήν, ενώ η σκέψη του, επειδή όλα αυτά τα θεωρήσε μικρά, ένα τίποτε, και δεν τα λογαριάζει καθόλου, ολούθε πετά [...]. Όλα τα όντα από κάθε άποψη τα ερευνά, χωρίς καθόλου να αφήνει τον εαυτό του να ταξιδεύει μαζί με κείνα που είναι πολύ κοντά μας.

Τι εννοείς μ' αυτό, Σωκράτη;

Να, αυτό ακριβώς που λένε και για τον Θαλή, Θεόδωρε, που παρατηρούσε τα άστρα, με το κεφάλι ψηλά γυρισμένο και έπεσε στο πηγάδι. Και μια γυναίκα από τη Θράκη, έξυπνη και χαριτωμένη υπηρέτρια, λένε πως τον πείραξε, ότι με ζήλο καταγίνεται να μάθει τα ουράνια, δεν βλέπει όμως όσα είναι μπροστά του, μέσα στα πόδια του. Το ίδιο πείραγμα ταιριάζει σε όλους όσοι περνούν τη ζωή τους φιλοσοφώντας. Ένας τέτοιος άνθρωπος σ' αλήθεια δεν ξέρει για τον διπλανό του και τον γείτονά του, όχι μόνο τι κάνει, αλλά σχεδόν κι αν ακόμη είναι άνθρωπος, ή κάποιο άλλο θρεφτό. Τι όμως είναι ο άνθρωπος και τι δυνάμεις και ιδιότητες ταιριάζει να ξεχωρίζουν τέτοια φύση από τα άλλα όντα, αυτά ερευνά και ερευνώντας τα συναντά δυσκολίες.

(μετάφραση Β. Τατάκης)

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1. Στην πρώτη παράγραφο του κειμένου ο Θεόδωρος αποδίδει στη φιλοσοφική σκέψη έναν εποπτικό ρόλο συχνά απόμακρο από τα ίδια τα πράγματα και προβληματικό. Συμφωνεί η παραπάνω άποψη με τη θέση του Αριστοτέλη, όπως διατυπώνεται στο Κείμενο Αναφοράς;
2. Ποια φιλοσοφική στάση εκφράζει το πείραγμα της γυναίκας από τη Θράκη προς τον Θαλή;

2. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Πολιτικά,

A 4.4-6, 1259a6-19

Ο Αριστοτέλης αναλύει τη «χρηματιστική», την τέχνη να πορίζεται κάποιος τα αναγκαία και χρήσιμα. Ειδικότερα για τη γεωργία και τα προϊόντα της γης τονίζει τη σημασία της συγκέντρωσης πληροφοριών που αν αξιοποιηθούν βοηθούν στον πλουτισμό και φέρνει ως παράδειγμα τον πρώτο φιλόσοφο, τον Θαλή.

Η ιστορία σχετικά με τον Θαλή τον Μιλήσιο είναι ωφέλιμη σε όσους εκτιμούν τη Χρηματιστική. Πρόκειται για ένα τέχνασμα πλουτισμού, που το αποδίδουν σ' εκείνον εξαιτίας της σοφίας του, το οποίο όμως παρουσιάζει γενικότερο ενδιαφέρον. Διότι, ενώ όλοι τον κοροϊδεύαν για τη φτώχεια του, επειδή τάχα αυτό αποδείκνυε ότι η φιλοσοφία του ήταν πρακτικά ανώφελη, εκείνος, λένε ότι, όταν κατάλαβε με τη βοήθεια της Αστρολογίας ότι η χρονιά θα ήταν πλούσια σε ελαιοπαραγωγή, και ενώ ήταν ακόμη χειμώνας, αφού εξοικονόμησε λίγα χρήματα, έδωσε προκαταβολή σε όλα τα ελαιουργεία της Μιλήτου και της Χίου και τα νοίκιασε με λίγα χρήματα, επειδή κανείς δεν προσέφερε περισσότερα. Όταν ήρθε η ώρα της συγκομιδής και αναζητούνταν πολλά ελαιουργεία ξαφνικά και συγχρόνως, τα υπενοίκιασε με τους όρους που ήθελε και συγκέντρωσε πολλά χρήματα και έτσι απέδειξε ότι οι φιλόσοφοι, αν θέλουν μπορούν εύκολα να πλουτίσουν, αλλά δεν επιδιώκουν αυτόν τον σκοπό. Μ' αυτόν λοιπόν τον τρόπο ο Θαλής, καθώς λένε, απέδειξε τη σοφία του.

(μετάφραση Δ. Παπαδής)

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1. Ποια μπορεί να είναι η πρακτική ωφέλεια από τη φιλοσοφία σύμφωνα με την ιστορία που αφηγείται ο Αριστοτέλης;
2. Να συγκρίνετε τον τρόπο που παρουσιάζει τον Θαλή ο Αριστοτέλης με τον τρόπο που τον παρουσιάζει ο Πλάτων στον απόσπασμα από τον *Θεαίτητο* (Παράλληλο κείμενο 1).
3. Αφού μελετήσετε τα κείμενα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, να γράψετε μία παράγραφο εκατό (100) περίπου λέξεων για τον σκοπό της φιλοσοφίας.

3. ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Ταμβοι και Ανάπαιστοι, 29

Ο Παλαμάς σε ορισμένα σημεία του ποιητικού έργου του προσπαθεί να εκφράσει φιλοσοφικά στοιχεία και αξιοποιεί φιλοσοφικές έννοιες και εικόνες. Σε αυτήν τη συλλογή του (1897), στην ενότητα «Ουράνια», διατυπώνει τη στάση του απέναντι στην απελευθερωτική επιστήμη και τη φιλοσοφία.

Ξένε σοφέ, πώς ήθελα
το φθαρτό μου τραγούδι
να σμιξω με του λόγου σου
το αθάνατο λουλούδι.

«- Μάδε πως τα συστήματα
των φιλοσόφων, κάθε
νου τρανού φεγγοβόλημα
κάδ' επιστήμη, μάδε

πως δεν αξίζουν τίποτε
τα πάντα απί' άκρα σ' άκρα,
όσο αξίζει ένα φίλημα,
όσο αξίζει ένα δάκρυ!».

Ενδεικτική Δραστηριότητα

Πώς αποτιμάται η φιλοσοφική σκέψη στο ποίημα του Παλαμά; Να συζητήσετε τη συγκεκριμένη αποτίμηση συγκριτικά με την προτροπή του Αριστοτέλη για τη φιλοσοφία (Κείμενο Αναφοράς).

1. ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, Περὶ ἀντιδόσεως, 180.1-182.7

Στον Περὶ ἀντιδόσεως λόγο του, γραμμένο γύρω στο 353 π.Χ., λίγο πριν ἢ λίγο μετά τον Προτρεπτικό του Αριστοτέλη και με διαφορετική προοπτική ἀπὸ αὐτόν, ο Ἰσοκράτης (436-περ.338 π.Χ.) υπερασπίζεται τη ρητορική ως την ὀρθή φιλοσοφία και εκθέτει το εκπαιδευτικό του ιδεώδες επιχειρηματολογώντας για το ποια δραστηριότητα προσφέρει την καλύτερη «ἐπιμέλεια» της ψυχῆς.

Βούλομαι δὲ περὶ τῆς τῶν λόγων παιδείας ὥσπερ οἱ γενεαλογούντες πρῶτον διελθεῖν πρὸς ὑμᾶς. Ὅμολογεῖται μὲν γὰρ τὴν φύσιν ἡμῶν ἔκ τε τοῦ σώματος συγκεῖσθαι καὶ τῆς ψυχῆς· αὐτοῖν δὲ τούτοις οὐδεὶς ἔστιν ὅστις οὐκ ἂν φήσειεν ἡγεμονικωτέραν πεφυκέναι τὴν ψυχὴν καὶ πλείονος ἀξίαν· τῆς μὲν γὰρ ἔργον εἶναι βουλευσάσθαι καὶ περὶ τῶν ἰδίων καὶ περὶ τῶν κοινῶν, τοῦ δὲ σώματος ὑπηρετῆσαι τοῖς ὑπὸ τῆς ψυχῆς γνωσθεῖσιν.

Οὕτω δὲ τούτων ἐχόντων ὁρῶντές τινες τῶν πολὺ πρὸ ἡμῶν γεγονότων περὶ μὲν τῶν ἄλλων πολλὰς τέχνας συνεστηκυίας, περὶ δὲ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν οὐδὲν τοιοῦτον συντεταγμένον, εὐρόντες διττὰς ἐπιμελείας κατέλιπον ἡμῖν, περὶ μὲν τὰ σώματα τὴν παιδοτριβικὴν, ἣς ἡ γυμναστικὴ μέρος ἔστιν, περὶ δὲ τὰς ψυχὰς τὴν φιλοσοφίαν, περὶ ἧς ἐγὼ μέλλω ποιεῖσθαι τοὺς λόγους, ἀντιστρόφους καὶ σύζυγας καὶ σφίσιν αὐταῖς ὁμολογουμένας, δι' ὧν οἱ προεστώτες αὐτῶν τὰς τε ψυχὰς φρονιμωτέρας καὶ τὰ σώματα χρησιμώτερα παρασκευάζουσιν, οὐ πολὺ διαστησάμενοι τὰς παιδείας ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ παραπλησίαις χρώμενοι καὶ ταῖς διδασκαλίαις καὶ ταῖς γυμνασίαις καὶ ταῖς ἄλλαις ἐπιμελείαις.

Ενδεικτικὲς Δραστηριότητες

1. α) Ποία εἶναι ἡ θέση του Ἰσοκράτη για τὴ φύση του ἀνθρώπου καὶ τὴ σχέση μεταξύ σώματος καὶ ψυχῆς;

β) Με ποίους συντακτικούς τρόπους προβάλλει τὴ θέση αὐτή ως ἀδιαμφισβήτητη;
2. Ποιοὶ τρόποι ἀσκησης ἐπινοήθηκαν για τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα;
3. α) Ὅμολογεῖται μὲν γὰρ τὴν φύσιν ἡμῶν ἔκ τε τοῦ σώματος συγκεῖσθαι καὶ τῆς ψυχῆς· [...] Οὕτω δὲ τούτων ἐχόντων, ὁρῶντές τινες τῶν πολὺ πρὸ ἡμῶν γεγονότων περὶ μὲν τῶν ἄλλων πολλὰς τέχνας συνεστηκυίας, περὶ δὲ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν οὐδὲν τοιοῦτον συντεταγμένον, εὐρόντες διττὰς ἐπιμελείας κατέλιπον ἡμῖν:

Να ἐντοπίσετε στὶς παραπάνω προτάσεις τοὺς ὅρους που εἶναι σύνθετοι με τὴν πρόθεση σύν καὶ να προσπαθήσετε να τὶς ἀποδώσετε στὰ νέα ἑλληνικά λαμβάνοντας ὑπόψη τὰ συμφραζόμενα. Ποία σημασία προσδίδει στὰ συγκεκριμένα ῥήματα ἡ πρόθεση σύν;

β) Οὕτω δὲ τούτων ἐχόντων: ἀφοῦ λάβετε ὑπόψη σας τὴν πτώση τῆς μετοχῆς, να προσπαθήσετε να ἀποδώσετε στὰ νέα ἑλληνικά τὴ φράση. (Να λάβετε ὑπόψη σας τὴ διάκριση τῶν μετοχῶν σε ἀπόλυτες καὶ συνημμένες.)
4. Να μεταφράσετε τὴ δεύτερη παράγραφο του κειμένου. (Για να μεταφράσετε τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα, να λάβετε ὑπόψη: α) τὴν κλίση καὶ τὰ εἶδη τῆς μετοχῆς, β) τὸν συντακτικὸ ρόλο τῆς δοτικῆς καὶ γ) τὸν συγκριτικὸ βαθμὸ τῶν ἐπιθέτων καὶ τρόπους σύγκρισης.)

2. ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, Πρὸς Δημόνικον, 40.1-42.5

Στον Πρὸς Δημόνικον λόγο, που αποδίδεται στον Ισοκράτη, ο ρήτορας συμβουλεύει τον ομώνυμο νεαρό πώς να κατορθώσει μια ενάρετη ζωή, μαθαίνοντας να ασκεί τη «φρόνηση» μέσω συγκεκριμένων πρακτικών.

Βούλομαι δὲ περὶ τῆς τῶν λόγων παιδείας ὥσπερ οἱ γενεαλογοῦντες πρῶτον διελθεῖν πρὸς ὑμᾶς. Πάντων μὲν ἐπιμελοῦ τῶν περὶ τὸν βίον, μάλιστα δὲ τὴν σαυτοῦ φρόνησιν ἄσκει· μέγιστον γὰρ ἐν ἐλαχίστῳ νοῦς ἀγαθὸς ἐν ἀνθρώπου σώματι. Πειρῶ τῷ μὲν σώματι εἶναι φιλόπονος, τῇ δὲ ψυχῇ φιλόσοφος, ἵνα τῷ μὲν ἐπιτελεῖν δύνῃ τὰ δόξαντα, τῇ δὲ προορᾶν ἐπίστη τὰ συμφέροντα. Πᾶν ὃ τι ἂν μέλλης ἐρεῖν, πρότερον ἐπισκόπει τῇ γνώμῃ· πολλοῖς γὰρ ἢ γλῶττα προτρέχει τῆς διανοίας. Νόμιζε μηδὲν εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων βέβαιον· οὕτω γὰρ οὐτ' εὐτυχῶν ἔσει περιχαρὴς οὔτε δυστυχῶν περίλυπος. Δύο ποιοῦ καιροὺς τοῦ λέγειν, ἢ περὶ ὧν οἶσθα σαφῶς, ἢ περὶ ὧν ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Ἐν τούτοις γὰρ μόνοις ὁ λόγος τῆς σιγῆς κρείττων, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ἄμεινον σιγᾶν ἢ λέγειν. Χαῖρε μὲν ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσιν τῶν ἀγαθῶν, λυποῦ δὲ μετρίως ἐπὶ τοῖς γιγνομένοις τῶν κακῶν, γίγνου δὲ τοῖς ἄλλοις μηδ' ἐν ἐτέροις ὧν κατάδηλος· ἄτοπον γὰρ τὴν μὲν οὐσίαν ἐν ταῖς οἰκίαις ἀποκρύπτειν, τὴν δὲ διάνοιαν φανεράν ἔχοντα περιπατεῖν.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1. Με ποίους τρόπους συμβουλεύει ο Ισοκράτης τον Δημόνικο να ασκεί την *φρόνησιν*; (Για να απαντήσετε, πρέπει πρώτα να αναγνωρίσετε τα *ρήματα σε ἐγκλίση προστακτική*.)
2. Να συγκρίνετε τα δύο Κείμενα Αυτενέργειας με βάση τις ἐγκλίσεις που ο συγγραφέας επιλέγει, αφού λάβετε υπόψη σας τον σκοπό που υπηρετεί κάθε κείμενο. (Θα σας βοηθήσει η μελέτη της *διάκρισης των προτάσεων σε προτάσεις κρίσης και επιθυμίας*.)
3. Με βάση το κείμενο του Ισοκράτη να γράψεις δική σου επιστολή και να την απευθύνεις σε φίλο/η σου, με την οποία του/της δίνεις συμβουλές για πρακτικές που θεωρείς ότι πρέπει να υιοθετήσει, ώστε να προσδώσει ποιότητα στη ζωή του/της.

Αν η φιλοσοφία στην αρχαία Ελλάδα θεωρείται ότι είναι χρήσιμη για τη ζωή του ανθρώπου και ότι είναι η ίδια μία επιλογή ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής που οδηγεί στην ευδαιμονία, τίθεται το ερώτημα ποια εφόδια πρέπει να έχουμε και από πότε μπορούμε να ασχολούμαστε μαζί της. Ο Επίκουρος (342/1-271/0 π.Χ.) στον δικό του προτρεπτικό παρακινεί έναν μαθητή του (και τον κάθε άνθρωπο) να αναλογιστεί τον ύψιστο καρπό της φιλοσοφίας και να αρχίσει να φιλοσοφεί αμέσως, χωρίς ενδοιασμούς για το κατάλληλο της ηλικίας ή της εκπαίδευσής του –αντίθετα προς τον Πλάτωνα που θεωρούσε τη φιλοσοφία επιστέγασμα μιας μακρόχρονης παιδευτικής πορείας, που δεν μπορεί να απευθύνεται σε όλους.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ, Επιστολή στον Μενοικέα, 122

Μήτε νέος τις ὦν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρων ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν· οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδεὶς ἐστὶν οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν. Ὁ δὲ λέγων ἢ μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὥραν ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὥραν, ὁμοίός ἐστιν τῷ λέγοντι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μήπω παρεῖναι τὴν ὥραν ἢ μηκέτι εἶναι. Ὡστε φιλοσοφητέον καὶ νέῳ καὶ γέροντι, τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων, τῷ δὲ ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιὸς ᾗ διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων. Μελετᾶν οὖν χρή τὰ ποιοῦντα τὴν εὐδαιμονίαν, εἴπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν, ἀπούσης δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν.

Ούτε όταν κάποιος είναι νέος να αργοπορεί να φιλοσοφήσει, ούτε όταν είναι γέρος να καταπονείται φιλοσοφώντας. Γιατί κανένας δεν είναι ανώριμος ή υπερώριμος για εκείνο που διασφαλίζει την υγεία της ψυχής. Οποιος, μάλιστα, λέει ότι δεν ήρθε ακόμη ο καιρός για να φιλοσοφήσει ή ότι κιόλας πέρασε, μοιάζει με εκείνον που λέει ότι δεν έφτασε ακόμη η ώρα ή ότι δεν έμεινε πια καιρός για να ευτυχήσει. Πρέπει, λοιπόν, να φιλοσοφεί και ο νέος και ο γέρος: ο ένας ώστε, καθώς γερνά, να παραμένει νέος μέσα στα αγαθά –από ευγνωμοσύνη προς τα όσα έγιναν–, και ο άλλος, αν και νέος, να είναι συνάμα και ώριμος, καθώς θα είναι απαλλαγμένος από τον φόβο για όσα θα γίνουν. Είναι ανάγκη, συνεπώς, να μεριμνούμε για τα όσα φέρνουν την ευδαιμονία, γιατί, όταν την έχουμε, έχουμε τα πάντα, και όταν μας λείπει, κάνουμε τα πάντα για να την αποκτήσουμε.

(μετάφραση Γ. Ζωγραφίδης)

Δεν πρέπει κανείς ούτε όταν είναι νέος να διστάζει να φιλοσοφεί, ούτε πάλι σαν είναι γέροντας να βαριεστίζει και να μη φιλοσοφεί. Κανένας δεν είναι άγουρος ακόμη, και για κανέναν δεν είναι πια πολύ αργά να φροντίσει για την υγεία της ψυχής του. Κι όποιος λέει ότι δεν ήρθε ακόμη ο καιρός να φιλοσοφήσει ή ότι ο καιρός αυτός έχει περάσει πια, μοιάζει σ' εκείνον ο οποίος λέει ότι δεν έχει έρθει ακόμη ο καιρός για την ευτυχία ή ότι δεν είναι πια καιρός γι' αυτήν. Πρέπει, επομένως, και ο γέροντας να φιλοσοφεί και ο νέος: ο ένας για να μένει, κι όταν γερνά, νέος χάρη στα όμορφα πράγματα, καθώς με χαρά θα ανατρέχει στα περασμένα, ο άλλος για να 'ναι και ως νέος συνάμα γέροντας, καθώς δεν θα τον κυριεύει φόβος για τα μελλούμενα. Είναι λοιπόν ανάγκη να στοχαζόμαστε τα πράγματα που φέρνουν την ευτυχία, αφού όταν υπάρχει ευτυχία έχουμε τα πάντα, ενώ όταν αυτή λείπει κάνουμε τα πάντα για να την έχουμε.

(μετάφραση Ν. Μ. Σκουτερόπουλος)

φιλοσοφεῖν: Για τον Επίκουρο η φιλοσοφία είναι συνυφασμένη με τη μελέτη των φυσικών φαινομένων (φυσιολογία) και την άσκησή της στον ευρύτερο χώρο μιας κοινότητας φίλων (*συμφιλοσοφεῖν*). Ο σκοπός της είναι διπλός: θεραπευτικός, καθώς απαλλάσσει τον άνθρωπο από τον φόβο για τη φύση, τους θεούς, τον θάνατο και τον πόνο, και διδακτικός, καθώς μαθαίνει τον άνθρωπο να βρίσκει τα όρια του πόνου και της ηδονής.

εὐδαιμονία: ευτυχία. Για τους περισσότερους φιλοσόφους της αρχαιότητας η *εὐδαιμονία* είναι ο τελικός σκοπός της ανθρώπινης ζωής, η επιδίωξη όλων των ανθρώπων, το απώτατο αγαθό—αλλά δίνουν διαφορετικό περιεχόμενο στην έννοια. Στην επικούρεια φιλοσοφία η *εὐδαιμονία* έχει κεντρική θέση, αποτελώντας ένα ιδανικό εφικτό σε όλους τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως φυλετικής καταγωγής, φύλου, ηλικίας, κοινωνικής θέσης και οικονομικής κατάστασης. Η *ἡδονή* είναι το κεντρικό περιεχόμενο της ανθρώπινης ευδαιμονίας: τὴν ἡδονὴν ἀρχὴν καὶ τέλος λέγομεν εἶναι τοῦ μακαρίως ζῆν (Επιστολή στον Μενοικέα, 129). Συνίσταται στη, μέσα από νηφάλιο στοχασμό, μετρημένη απόλαυση φυσικών και πνευματικών αγαθών, που οδηγεί στην ἀπονία και στην ἀταραξία, την ψυχική γαλήνη. Ο ευδαίμων άνθρωπος, έχοντας απαλλαγεί από τον πόνο της ζωής αλλά και τον φόβο του θανάτου, παρομοιάζεται με τον θεό.

μελετῶ: φροντίζω για κάτι, δίνω προσοχή σε κάτι, το σπουδάζω. Αντίστοιχα μελέτη σημαίνει φροντίδα, επιμέλεια, άσκηση. Στον πλατωνικό διάλογο *Φαίδων* (81a) ο Σωκράτης αναφέρεται στη φιλοσοφική δραστηριότητα της ψυχής ως *μελέτη θανάτου*. Ο Επίκουρος συμβουλεύει τον άνθρωπο να θυμάται και να μελετά διαρκώς τις βασικές αρχές της (επικούρειας) φιλοσοφίας και αναλόγως να διαμορφώνει τη ζωή του.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

A. Τι λέει το κείμενο;

1. Πώς συνδέεται η φιλοσοφία με την *εὐδαιμονίαν* σύμφωνα με τον Επίκουρο; Τι προσφέρει στους μεγαλύτερους και τι στους νεότερους;
2. Για πολλούς φιλοσόφους της αρχαιότητας η ευτυχία (*εὐδαιμονία*) αποτελεί *τέλος* (απώτερο σκοπό) της ανθρώπινης ζωής. Ποια φράση της επιστολής επαληθεύει ότι το ίδιο ισχύει και για τον Επίκουρο;

B. As εμβαθύνουμε στο νόημα του κειμένου

1. Να σχολιάσετε σε μία παράγραφο εκατό (100) περίπου λέξεων την φράση του Επίκουρου: *οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδείς ἐστιν οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν*.
2. Ποιο συγκεκριμένο περιεχόμενο έχει για εσάς η επιμεριστική (αόριστη) αντωνυμία *πάντα* στην περίοδο: *μελετᾷν οὖν χρὴ τὰ ποιοῦντα τὴν εὐδαιμονίαν, εἴπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν, ἀπούσης δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν*;

Γ. Για τη γλώσσα του κειμένου

1. Ο Επίκουρος αποφεύγει τη χρήση φιλοσοφικών τεχνικών όρων. Πώς θα χαρακτηρίζατε το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί; Σχετίζεται και πώς η συγκεκριμένη επιλογή με τον πρακτικό προσανατολισμό της φιλοσοφικής του διδασκαλίας;
2. Το κείμενο γλωσσικά βασίζεται σε ζεύγη αντιθέτων. Να εντοπίσετε τη λέξη που έρχεται σε αντίθεση με καθεμιά από τις παρακάτω: *ἄωρος*, *ὑπάρχειν*, *παρεῖναι*, *νεάζει*, *παρούσης*. Εκτιμάτε ότι αποδόθηκαν στις μεταφράσεις οι συγκεκριμένες αντιθέσεις;
3. Να δείτε στο λεξικό τις σημασίες της λέξης *ώρα*, καθώς και αντίστοιχα παραδείγματα. Ύστερα να εξετάσετε προσεκτικά τη χρήση της λέξης στο Κείμενο Αναφοράς, καθώς και των επιθέτων *ἄωρος* και *πάρωρος*. Να ελέγξετε και τις δύο μεταφράσεις. Τέλος, να προβληματιστείτε για το πώς έφτασε η λέξη να έχει τη σημερινή της σημασία.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Ἠθικά Νικομάχεια,

Β 2.1-4, 1103b26-1104a5

Ο Αριστοτέλης αναλύει τη φύση των ηθικών αρετών, οι οποίες κατακτώνται χάρη στη συνήθεια που δημιουργείται με την επανάληψη μιας ενέργειας. Ξεκινώντας την ανάλυσή του διευκρινίζει την απόβλεψή της: η φιλοσοφική ενασχόληση με τις ανθρώπινες πράξεις, αντίθετα από τη θεωρητική γνώση (μαθηματική, φυσική, θεολογία), έχει πρακτική χρησιμότητα και εφαρμογή.

Επειδή λοιπόν η παρούσα φιλοσοφική μας ενασχόληση δεν έχει ως στόχο της, όπως οι άλλες, τη θεωρητική γνώση (η έρευνά μας δηλαδή δεν γίνεται για να μάθουμε τι είναι η αρετή, αλλά για να γίνουμε ενάρετοι –αλλιώς δεν θα είχε κανένα νόημα), είναι ανάγκη να εξετάσουμε το θέμα «πράξεις», με το νόημα «πώς πρέπει να τις πράττουμε» –αυτό, φυσικά, επειδή από αυτές εξαρτάται και το τι θα είναι τελικά οι έξεις μας, όπως το έχουμε ήδη πει. Ας βάλουμε λοιπόν ως βάση τη γενικά παραδεκτή αρχή ότι οι πράξεις μας πρέπει να κατευθύνονται από τον ορθό λόγο [...].

Ας σπεύσουμε όμως να συμφωνήσουμε από τώρα μεταξύ μας πως κάθε φορά που μιλούμε για πράξεις και για συμπεριφορές ο λόγος μας δεν μπορεί παρά να είναι γενικός και όχι ακριβής ως τη λεπτομέρεια: το είπαμε ήδη στην αρχή, ότι οι φιλοσοφικοί μας λόγοι πρέπει να ζητούμε να είναι αντίστοιχοι προς το θέμα μας –και, βέβαια, τα θέματα τα σχετικά με τη συμπεριφορά μας και με ό,τι μας συμφέρει και μας ωφελεί δεν έχουν τίποτε το σταθερό, όπως δεν έχουν τίποτε το σταθερό και τα θέματα τα σχετικά με την υγεία μας.

(μετάφραση Δ. Λυπουρλής)

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1. Να θυμηθείτε ποιος είναι ο σκοπός της φιλοσοφίας, σύμφωνα με τον Επίκουρο. Να συγκρίνετε τις απόψεις του Αριστοτέλη και του Επικούρου (Κείμενο Αναφοράς). Να λάβετε υπόψη σας και το ακόλουθο χωρίο του Επικούρου, που υπαινίσσεται τους Περιπατητικούς (τους μαθητές του Αριστοτέλη): «Αυτό που προξενεί ανυπέρβλητη αγαλλίαση είναι η παντελής απελευθέρωση από ένα μεγάλο κακό. Τέτοια είναι η φύση του αγαθού, αν κάποιος την συλλάβει με σωστό τρόπο και στη συνέχεια μείνει σταθερός και δεν περιπατεί άσκοπα φλυαρώντας περί του αγαθού» (απόσπασμα 243 Usener).
2. Μια αντίστιξη συνηθισμένη στην αρχαία ελληνική σκέψη είναι ανάμεσα στον λόγον (λογική, κρίση κλπ.) και το πάθος (συναισθήματα, παρορμήσεις κλπ.). Με βάση τα συγκεκριμένα αποσπάσματα από τα Ἠθικά Νικομάχεια του Αριστοτέλη και την Επιστολή στον Μενοικέα του Επικούρου, να κρίνετε σε ποιο άκρο της αντίστιξης δίνει έμφαση ο κάθε φιλόσοφος.

2. ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ και ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΟΙΝΟΑΝΔΕΥΣ

(α) Ο Επίκουρος (απόσπασμα 221) υποστηρίζει την πρακτική χρησιμότητα της φιλοσοφίας και, όπως ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης παλαιότερα, τη συγκρίνει με την ιατρική. Η τέχνη αυτή προσφέρει ένα παράδειγμα για τον ρόλο της φιλοσοφίας στη ζωή, ωστόσο παραμένει υποτελής στη φιλοσοφία.

(β) Ο Διογένης Οίνοανδεύς (2ος αι. μ.Χ.) χάραξε σε μια γιγάντια δημόσια επιγραφή τις βασικές θέσεις του επικουρισμού και στο παρακάτω χωρίο (απόσπασμα 3) εξηγεί για ποιον λόγο έκρινε σκόπιμο να διαδώσει τη φιλοσοφία του Επίκουρου.

(α) Μάταιος είναι ο λόγος του φιλοσόφου που δεν θεραπεύει κανένα ανθρώπινο πάθος. Γιατί, όπως η ιατρική δεν ωφελεί, παρά μόνο αν θεραπεύει τις ασθένειες του σώματος, έτσι και η φιλοσοφία δεν ωφελεί σε τίποτε, παρά μόνο αν διώχνει τα πάθη της ψυχής.

(μετάφραση Γ. Ζωγραφίδης)

(β) Επειδή οι περισσότεροι άνθρωποι από κοινού, θαρρείς κι έπεσε πανούκλα, ζούνε αρρωστημένοι από ψεύτικες ιδέες, κι όσο πάνε και γίνονται ακόμα περισσότεροι –γιατί με τη μίμηση κολλάνε ο ένας από τον άλλο την αρρώστια σαν τα πρόβατα– κι επειδή θα ήταν δίκαιο να βοηθήσω και αυτούς που θα ζήσουν μετά από μένα –γιατί κι αυτοί δικοί μου άνθρωποι είναι, κι ας μη γεννήθηκαν ακόμα–, αλλά και τους ξένους που έρχονται στα μέρη μας είναι πράξη αγάπης το να τους βοηθάς· επειδή λοιπόν απευθύνεται σε πολλούς το σύγγραμμά μου με τη βοήθεια που μπορεί να προσφέρει, θέλησα [...] να εκθέσω στο κοινό τα φάρμακα που φέρνουν τη σωτηρία, φάρμακα που τα έχω δοκιμάσει στη ζωή.

(μετάφραση Γ. Αβραμίδης)

Ενδεικτική Δραστηριότητα

Να αναπτύξετε σε μια παράγραφο εκατό (100) περίπου λέξεων τις σκέψεις σας για τον παραλληλισμό ιατρικής και φιλοσοφίας.

3. ΣΕΝΕΚΑΣ Επιστολή 90, 27

Ο Ρωμαίος φιλόσοφος Σενέκας (περ. 4 π.Χ.-65 μ.Χ.), επηρεασμένος κυρίως από τον στωικισμό, εξηγεί στον φίλο του Λουκίλιο, σε μία επιστολή που αποτελεί ένα είδος προτρεπτικού, ότι η φιλοσοφία είναι η αληθινή και ανώτερη τέχνη της ζωής.

Η φιλοσοφία, επιμένω, δεν κατασκευάζει εργαλεία για τις καθημερινές μας ανάγκες. Γιατί της αποδίδεις τόσο ασήμαντα πράγματα; Μηροστά σου βλέπεις τον (αρχι)τεχνίτη της ζωής. Τις άλλες τέχνες τις έχει βεβαίως υπό την εξουσία της· γιατί εφόσον ελέγχει τη ζωή, ελέγχει και αυτά που υπηρετούν ή ομορφαίνουν τη ζωή. Αλλά ο δικός της σκοπός είναι η ευτυχία· σ' αυτήν μας οδηγεί και γι' αυτήν μας ανοίγει τον δρόμο.

(μετάφραση Τ. Νικολαΐδης)

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1. Ποια είναι η σχέση της φιλοσοφίας με τις άλλες «τέχνες» σύμφωνα με τον Σενέκα;
2. Ποιος είναι ο σκοπός της φιλοσοφίας; Να συγκρίνετε την άποψη του Σενέκα με την άποψη του Αριστοτέλη και του Επίκουρου με βάση τα κείμενα που μελετήσατε σ' αυτήν τη Διδακτική Ενότητα.

4. Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗΣ
«Από την σχολήν του
περιωνύμου φιλοσόφου»

Ο Καβάφης στο ποίημά του (1921) παρουσιάζει έναν νεαρό επίδοξο πολιτικό, πρώην μαθητή του πλατωνικού Αλεξανδρινού φιλοσόφου Αμμωνίου Σακκά, αλλά αδιάφορο για τη φιλοσοφία και ειρωνικό έως κυνικό απέναντι σε ανθρώπους και ιδέες.

Έμεινε μαθητής του Αμμωνίου Σακκά δυο χρόνια·
αλλά βαρέθηκε και την φιλοσοφία και τον Σακκά.

Κατόπι μπήκε στα πολιτικά.
Μα τα παραιτήσεν. Ήταν ο Έπαρχος μωρός·
κ' οι πέριξ του ξόανα επίσημα και σοβαροφανή·
τρισβάρβαρα τα ελληνικά των, οι άθλιοι.

Την περιέργειάν του είλκυσε
κομμάτ' η Εκκλησία· να βαπτισθεί
και να περάσει Χριστιανός. Μα γρήγορα
την γνώμη του άλλαξε. Θα κάκιωνε ασφαλώς
με τους γονείς του, επιδεικτικά εθνικούς·
και θα του έπαυαν –πράγμα φρικτόν–
ευδύς τα λίαν γενναία δοσίσματα.

Έπρεπεν όμως και να κάμει κάτι. Έγινε ο θαμών
των διεφθαρμένων οίκων της Αλεξανδρείας,
κάθε κρυφού καταγωγίου κραιπάλης.

Η τύχη τού εφάν' εις τούτο ευμενής·
τον έδωσε μορφήν εις άκρον ευειδή.
Και χαίρονταν την θείαν δωρεάν.

Τουλάχιστον για δέκα χρόνια ακόμη
η καλλονή του θα διαρκούσεν. Επειτα –
ίσως εκ νέου στον Σακκά να πήγαινε.
Κι αν εν τω μεταξύ απέθνησκεν ο γέρος,
πήγαινε σ' άλλου φιλοσόφου ή σοφιστού·
πάντοτε βρίσκεται κατάλληλος κανείς.

Ή τέλος, δυνατόν και στα πολιτικά
να επέστρεφεν –αξιεπαίνως ενθυμούμενος
τες οικογενειακές του παραδόσεις,
το χρέος προς την πατρίδα, κι άλλα ηχηρά παρόμοια.

Ενδεικτική Δραστηριότητα

Ο νεαρός «πρωταγωνιστής» του καβαφικού ποιήματος εκ πρώτης όψεως φαίνεται να εφαρμόζει την επικούρεια συμβουλή: να φιλοσοφεί και στη νεότητα και στα γεράματα. Συμφωνείτε; Θεωρείτε ότι αντι-μετωπίζει τη φιλοσοφία όπως την συλλάμβαναν οι αρχαίοι φιλόσοφοι, δηλαδή ως τρόπο ζωής;

ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΥΤΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

1. ΞΕΝΟΦΩΝ Ἀπομνημονεύματα, 3.9.4-5

Ο Ξενοφών (περ. 430-περ. 349 π.Χ.) στο έργο του Ἀπομνημονεύματα υπερασπίζεται τον δάσκαλό του Σωκράτη, προσπαθώντας να αποκρούσει τις κατηγορίες εξαιτίας των οποίων καταδικάστηκε σε θάνατο. Παράλληλα, δίνει πληροφορίες για τη ζωή και τη διδασκαλία του Σωκράτη, σμιλεύοντας ένα εξιδανικευμένο πορτρέτο του.

Σοφίαν δὲ καὶ σωφροσύνην οὐ διώριζεν, ἀλλὰ τὸν τὰ μὲν καλὰ τε καὶ ἀγαθὰ γινώσκοντα χρῆσθαι αὐτοῖς καὶ τὸν τὰ αἰσχρὰ εἰδότα εὐλαβεῖσθαι σοφόν τε καὶ σώφρονα ἔκρινε. Προσερωτώμενος δὲ εἰ τοὺς ἐπισταμένους μὲν ἃ δεῖ πράττειν, ποιοῦντας δὲ τὰναντία σοφούς τε καὶ ἀκρατεῖς εἶναι νομίζοι· οὐδὲν γε μᾶλλον, ἔφη, ἢ ἀσόφους τε καὶ ἀκρατεῖς· πάντας γὰρ οἶμαι προαιρουμένους ἐκ τῶν ἐνδεχομένων ἃ οἶονται συμφορώτατα αὐτοῖς εἶναι, ταῦτα πράττειν· νομίζω οὖν τοὺς μὴ ὀρθῶς πράττοντας οὔτε σοφούς οὔτε σώφρονες εἶναι.

Ἔφη δὲ καὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἄλλην πᾶσαν ἀρετὴν σοφίαν εἶναι. Τὰ τε γὰρ δίκαια καὶ πάντα ὅσα ἀρετῇ πράττεται καλὰ τε καὶ ἀγαθὰ εἶναι· καὶ οὐτ' ἂν τοὺς ταῦτα εἰδότας ἄλλο ἀντὶ τούτων οὐδὲν προελέσθαι οὔτε τοὺς μὴ ἐπισταμένους δύνασθαι πράττειν, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐγχειρῶσιν, ἀμαρτάνειν· οὕτω καὶ τὰ καλὰ τε καὶ ἀγαθὰ τοὺς μὲν σοφούς πράττειν, τοὺς δὲ μὴ σοφούς οὐ δύνασθαι, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐγχειρῶσιν, ἀμαρτάνειν. Ἐπεὶ οὖν τὰ τε δίκαια καὶ τὰλλα καλὰ τε καὶ ἀγαθὰ πάντα ἀρετῇ πράττεται, δῆλον εἶναι ὅτι καὶ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἄλλη πᾶσα ἀρετὴ σοφία ἐστί.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1. Αφού μελετήσετε το νόημα της πρώτης παραγράφου, να απαντήσετε στις παρακάτω ερωτήσεις:
  - α) Με ποιο κριτήριο ο Σωκράτης ξεχώριζε ποιοι είναι «σοφοί και σώφρονες» και ποιοι όχι;
  - β) Ποιο είναι το ερώτημα που έθεσαν στον Σωκράτη και τι απάντησε εκείνος;
2. Στη δεύτερη παράγραφο, να εντοπίσετε τα αντικείμενα του ρήματος *ἔφη* και, αφού αναγνωρίσετε συντακτικά τις σχέσεις των απαρεμφάτων με άλλους όρους, να μεταφράσετε το απόσπασμα: *Ἔφη δὲ καὶ τὴν δικαιοσύνην [...] ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐγχειρῶσιν, ἀμαρτάνειν.*
3. Προσερωτώμενος δὲ εἰ [...] ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐγχειρῶσιν, ἀμαρτάνειν. Να μετατρέψετε το παραπάνω απόσπασμα σε ευθύ λόγο, σε μορφή διαλόγου.

2. ΞΕΝΟΦΩΝ

Απομνημονεύματα, 1.2.19-21·23

Στο απόσπασμα ο Ξενοφών προσπαθεί να αντικρούσει τους κατηγορούς του Σωκράτη που τον θεωρούσαν υπεύθυνο για τη φαύλη πολιτική συμπεριφορά των μαθητών του, Κριτία και Αλκιβιάδη· επικαλείται τη σημασία της επιμέλειας και της συνέπειας στην άσκηση και τη διατήρηση της αρετής.

Ἴσως οὖν εἴποιεν ἂν πολλοὶ τῶν φασκόντων φιλοσοφεῖν ὅτι οὐκ ἂν ποτε ὁ δίκαιος ἄδικος γένοιτο, οὐδὲ ὁ σώφρων ὑβριστής, οὐδὲ ἄλλο οὐδὲν ὧν μάθησίς ἐστιν ὁ μαθὼν ἀνεπιστήμων ἂν ποτε γένοιτο. ἐγὼ δὲ περὶ τούτων οὐχ οὕτω γινώσκω· ὁρῶ γὰρ ὥσπερ τὰ τοῦ σώματος ἔργα τοὺς μὴ τὰ σώματα ἀσκοῦντας οὐ δυναμένους ποιεῖν, οὕτω καὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἔργα τοὺς μὴ τὴν ψυχὴν ἀσκοῦντας οὐ δυναμένους· οὔτε γὰρ ἂν δεῖ πράττειν οὔτε ὧν δεῖ ἀπέχεσθαι δύνανται. Δι' ὃ καὶ τοὺς υἱεῖς οἱ πατέρες, κἂν ὥσι σώφρονες, ὅμως ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων εἴργουσιν, ὥς τὴν μὲν τῶν χρηστῶν ὁμιλίαν ἀσκήσιν οὖσαν τῆς ἀρετῆς, τὴν δὲ τῶν πονηρῶν κατάλυσιν. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τῶν ποιητῶν ὃ τε λέγων·

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἅπ' ἐσθλὰ διδάξαι· ἦν δὲ κακοῖσι
συμμίσγης, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἔοντα νόον,

καὶ ὁ λέγων·

Αὐτὰρ ἀνὴρ ἀγαθὸς τοτὲ μὲν κακός, ἄλλοτε δ' ἐσθλός.

Καγὼ δὲ μαρτυρῶ τούτοις· ὁρῶ γὰρ ὥσπερ τῶν ἐν μέτρῳ πεπονημένων ἐπὼν τοὺς μὴ μελετῶντας ἐπιλανθανομένους, οὕτω καὶ τῶν διδασκαλικῶν λόγων τοῖς ἀμελοῦσι λήθην ἐγγιγνομένην. Ὅταν δὲ τῶν νοητικῶν λόγων ἐπιλάβηται τις, ἐπιλέλυσται καὶ ὧν ἡ ψυχὴ πάσχουσα τῆς σωφροσύνης ἐπεθύμει· τούτων δ' ἐπιλαθόμενον οὐδὲν θαυμαστὸν καὶ τῆς σωφροσύνης ἐπιλαθέσθαι. [...]

Πῶς οὖν οὐκ ἐνδέχεται σωφρονήσαντα πρόσθεν αὐθις μὴ σωφρονεῖν καὶ, δίκαια δυνηθέντα πράττειν αὐθις ἀδυνατεῖν; Πάντα μὲν οὖν ἔμοιγε δοκεῖ τὰ καλὰ καὶ τάγαθὰ ἀσκητὰ εἶναι, οὐχ ἥκιστα δὲ σωφροσύνη. Ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ σώματι συμπεφυτευμέναι τῇ ψυχῇ αἱ ἡδοναὶ πείθουσιν αὐτὴν μὴ σωφρονεῖν, ἀλλὰ τὴν ταχίστην ἑαυταῖς τε καὶ τῷ σώματι χαρίζεσθαι.

Οἱ πρώτοι στίχοι εἶναι τοῦ Θέογνι (περ. 530 π.Χ.), που ὁ Σωκράτης χρησιμοποιεῖ καὶ αλλοῦ (Πλάτων, *Μένων* 95d καὶ *Ξενοφών, Συμπόσιον*, 2.4), καὶ ὁ ἄλλος στίχος εἶναι ἀγνωστοῦ ποιητῆ.

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1. Με ποια ἄποψη διαφωνεῖ ὁ Ξενοφών καὶ ποιο εἶναι τὸ ἀντεπιχείρημά του;
2. Να ἐντοπίσετε με πόσους τρόπους πειθοῦς προσπαθεῖ ὁ συγγραφέας νὰ στηρίξει τὴ θέση του.
3. Να ἐντοπίσετε τὴν ἐναλλαγὴ τῶν ἐγκλίσεων. Σε ποια περίπτωση ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ τὴ δυννητικὴ εὐκτική καὶ σε ποια τὴν ὀριστική; Επίσης νὰ προσέξετε ὅτι στο μεγαλύτερο μέρος τοῦ κειμένου κυριαρχοῦν οἱ τύποι τοῦ ἐνεστώτα. Τί πετυχαίνει με αὐτές τὶς γλωσσικὲς ἐπιλογές ὁ συγγραφέας;
4. Για τὴν ἐπανάληψή σας σχετικὰ με τὶς μετοχές καὶ τὰ ἀπαρέμφατα: α) νὰ καταγράψετε τὰ εἶδη τῶν μετοχῶν καὶ β) νὰ ἐντοπίσετε τὰ ἀπαρέμφατα καὶ τὸν συντακτικὸν ρόλον.
5. Να μεταφράσετε τὸ ἀπόσπασμα: *Πῶς οὖν οὐκ ἐνδέχεται [...] καὶ τῷ σώματι χαρίζεσθαι.*

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΘΕΜΑΤΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Έχοντας διαβάσει τις αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων για τη φύση και τη λειτουργία της φιλοσοφίας, αναλογιστείτε αν υπάρχουν και σήμερα λόγοι να φιλοσοφεί ένας άνθρωπος. Πώς θα απαντούσατε στο ερώτημα: σε τι μου χρειάζεται η φιλοσοφία;